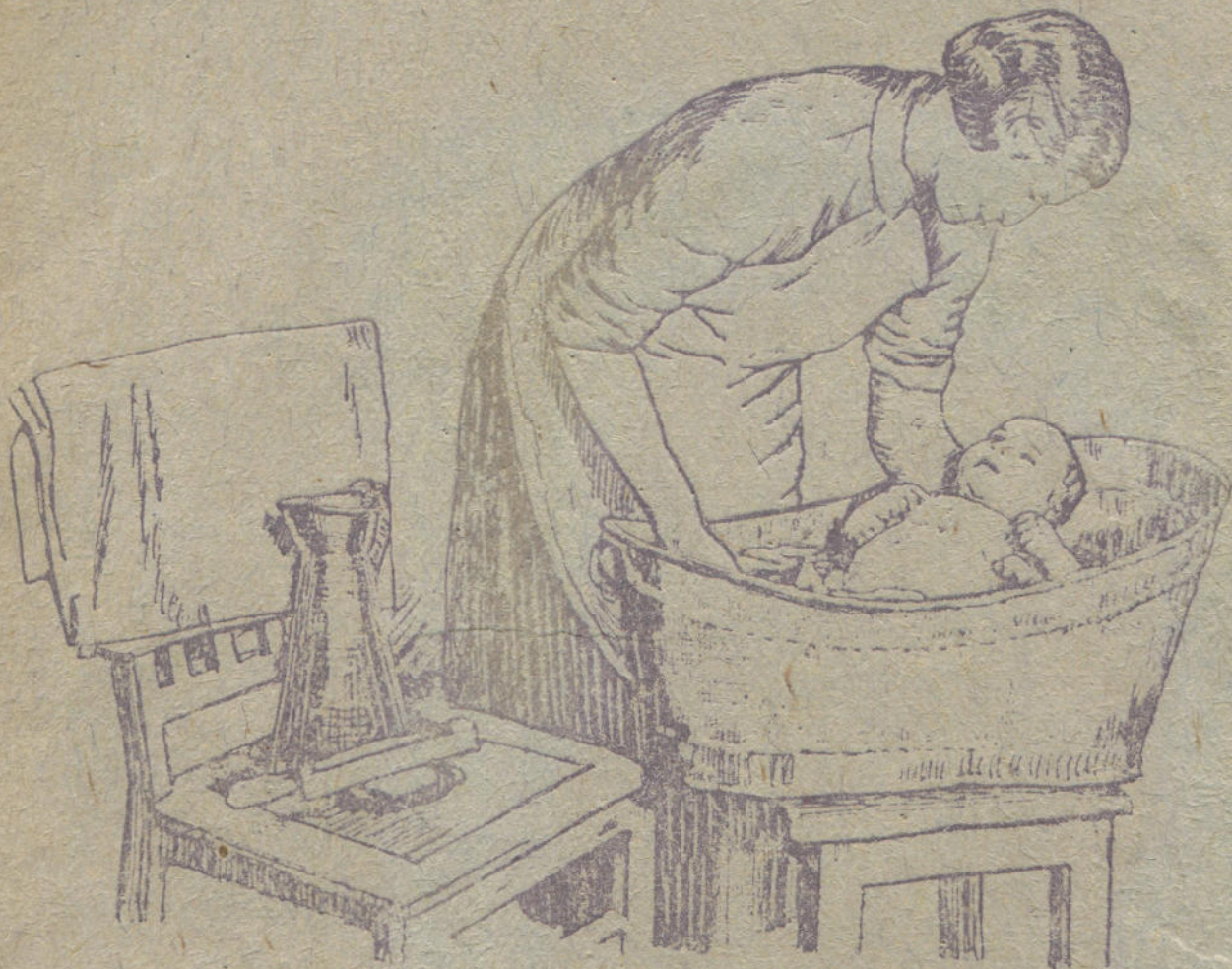

61
52
Доктор Н. Ф. Альтгаузен

Эмчек баланы кичееп көрөри

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЬТЫН
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ

г. Ойрот-Тура
1940

Т Ю Э Е Д Ю Л Е Р И

Дыастыра базылганы:

Чын кычырары:

4	стр. юстюнен' 9	строк. болдардын'	Балдардын' консультациязына
	кодультациязына		
4	"	алдыннан' 6	строк. кемиз
7	"	алдыннан' 10	" Чюмле
"	"	"	Душбаган
"	"	"	Эдер
"	"	"	Ушта
8	"	"	Терезин тудары
10	"	"	анчазынан'
11	"	"	Дылышкыш
12	"	"	сестра
13	"	"	адын
15	"	"	чыга
"	"	"	тапчы
17	"	"	пищеведына
28	"	юстюнен' 1	эмезе
"	"	"	сют
"	"	"	Бачыгы
31	"	алдыннан' 13	Салдыртканын'
"	"	"	Кичинек
32	"	"	Двен'ижетен'
	Бакалыкта г)	Г	искусственный

Кемин	Душбаган	Эдери	тушта	Терезин ару тудары	ончозынан'	Дылышкыш	сестразы	онын'	сыга	топчы	пищеведына	эмезе	сютлае	Бачычагы	Салдыртканынын'	Кичинек те	Двен'ижетен	Искусственный
-------	----------	-------	-------	--------------------	------------	----------	----------	-------	------	-------	------------	-------	--------	----------	-----------------	------------	-------------	---------------

Доктор Н. Ф. Альтгаузен

61

A 52.

ЭМЧЕК БАЛАНЫ КИЧЕЕП КЁРЁРИ

Горно-Алтайская Область
• БИБЛИОТЕКА •

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЫН
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ

г. Ойрот-Тура

1940

КИРЕ СЭС

Балдарды воспитывать эдип (ёскюрерине) большевиктердин партиязы ла советский башкару дьаантайын дьаан адьаруны салган да, салып та дьат.

Кадык советский баатырларды воспитывать эдерине, ырысту энелерге керектү условияны советский государство тургускан.

Культуранын ёзюп турганын, колкючиледьаткандардын материально-бытовой дьадынынын ёнжип турганын, кажыла кюн бис кёрюп дьадыбыс, кёп билелюлерге болужарга, энелерди ле дьаш балдарды корулаарга, бала табар элбек туралар, юй улу-стардын ла дьаш балдардын консультациязы, яслялар, балдардын садтары, школ, институттар ла оной до ёскёлөрине дьылдын сайын советский башкарунын чыгарып турган миллиард салковойлор—ол ончозы энелер керегинде, бистин чечектеп турган тёрёлибиете балдарды воспитывать эдип ёрё ёскюрери керегинде сталинский кичеemel болуп дьат.

Аборт эдерин токтодоры, бала таап тургандарга материальный болушты элбедери, кёп балдарлу энелерге государствен-ный болуш берерин тургузары керегинде, Тёс исполнительный комитеттин ле ССР Союзтын Албаты Комиссарларынын Советинин 1936 дьылдын 27 июньнен ала декреди, бистин ороондо энелердин ле балдардын су-кадыгын ла дьадынын партия ла башкару баалап, корулап база олар керегинде адьарып турганын дьарт кёрюзип турган кёрюмдйилё доказательствозы болуп дьат.

Советский Союзта дьылдын сайын миллиондор тоолу балдар чыгып дьат.

Адаларына ла энелерине баланын су-кадыгы ла дьюрюми учун тартыжарына дьаан кару берилип дьат.

Чыкканнын кийнинде балага не керегин, канайда оны чуулап азыраарын, канайда оныла гулятьтап дьюрерин, онын ёзюмине канайда камалу болорын ла дьеткерлю ооруларын ажындыра билип аларын, адалар ла энелер бу книгадан билип алар.

Энези ле балазы кадык болзо, эмчек баланы кичееп кёрёри уур керек эмес. Олорды су-кадык эдерге, ол керегинде юй улу-стар чинези дьок то дьюрерде, онын да кийнинде кичеemel бо-

лор керек. Эмчек балдарды кичеерге дьаныс ла книжкадаж юренер эмес. Балдарды колло чын тудуп юренерин, дьаны чыккан баланы дьунуп база оны чуулаарын бала табар тураларда сестралардын кёргюзип турганынан юренер, онын кийинде тударын ла кичеерин кёргюзип турган сестралардаж консультацияда юренер, дьаны бала тапкан эненин айылы орто консультациядан сестра келеле, тударын ла кичеерин бастыразыне юредип дьат. Кайда колхозто бала табар туралар бар болзо, балдарды кичеерине энелерин акушеркалар ондо юредип дьат.

Юй улустардын ла болдордын консультациязына дьорюп, эмчинин дьакылтазын лаптап угуп, дьарты дьок немелер бар болзо, сурап турар керек. Баланын дьорююминде болгон кандыйла немелерди адыктап кёрюп, оло керегинде эмчиле эмезе балдарды адыктап турган ол дьердеги кижиле (фельдшерница, акушерка, сестрала) дьептёжёр керек.

Кезик дьерлерде балдардын ла юй улустардын консультациязы „энелердин школдорун“ эткилеп дьат, ондо дезе эмчек балдарды канайда кичеерин практический ле теоретический кёргюзип дьат. Бойнын балдарын бирде тегюнчик немеге юретпей, эмчилердин айтканыла воспитывать эди турган таска калган энелерден юренерге кем дьок. Дье, балдардын консультациязында эмчинин айтканын укпай балдарды озогызына юредип, воспитывать эди турган энелердин сезин уклае керек.

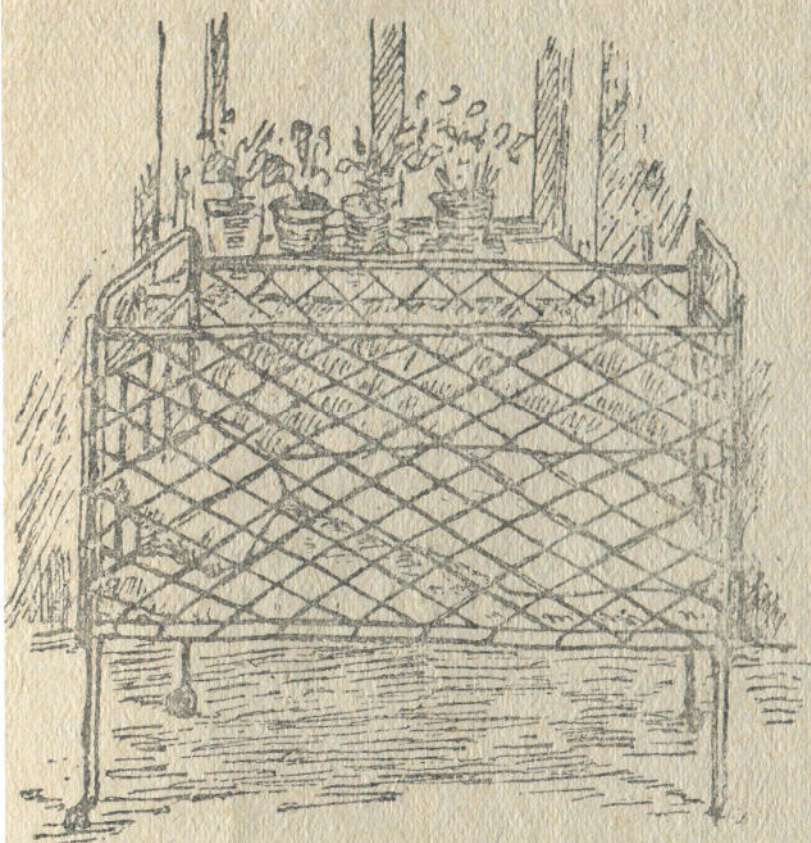
Эмчек балдарды сюрекей кичееп турган дьерлерде, балдар ас ооруп дьат. Ол бойнын ёзюп турган шылтактарыла кюню сайын дьаны-дьаны сюнер немелер берип дьат. Каткырары, балага дьуук улустар кёрюнгенде кезин андавдырары, дьюзюндьюкпюрленип кыймыктары кептёп, оны бала бойы эди турар, каткырары, бойы отурары ла онондо ёскё кёп немелер ада энезине кёп сююнчи экелип дьат.

Дьаш баланы бир дьашка дьетире кадык эди азырап алган ада ла эне, катап база сююмчилю кижинин мынан ары ёзёр бек фундаментин салдыбыс деп, омок айдып болор.

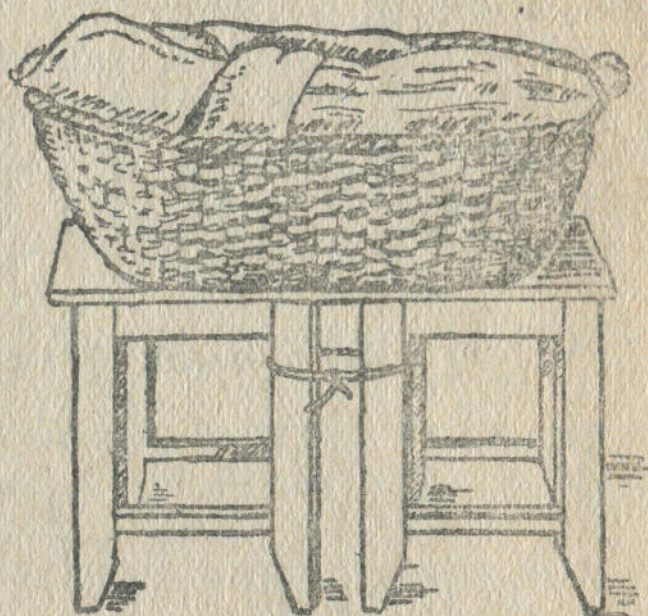
1. Эмчек баланы чике кичеерге нени белетеп алар керек

Кажыла балада башка орын болор керек. Орыннын кемин кёрюп туруп бала тёрт дьашка дьетире дьадар эди алар керек. Орыннын кыры 9—12 ай болгон ёрё ёндёйип туруп турар бала кырынан тудунып турар, онон ары ашпас болор керек.

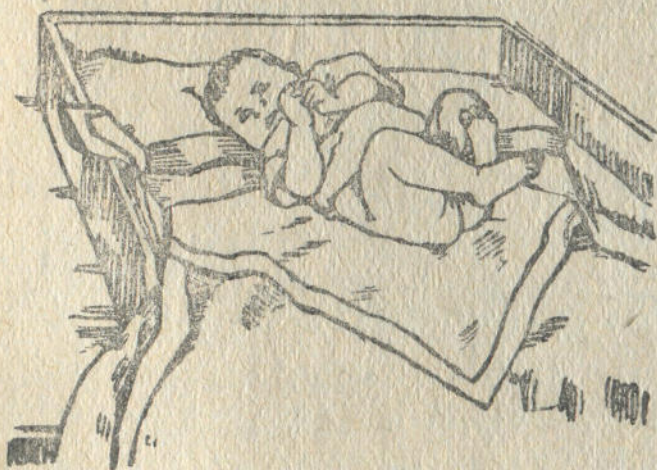
Темир эмезе агаш орын дьок болзо, 5 айга дьетире, бир кезекке, кийимнин эмезе ётпёктин дьаан корзинказыла тузалана-

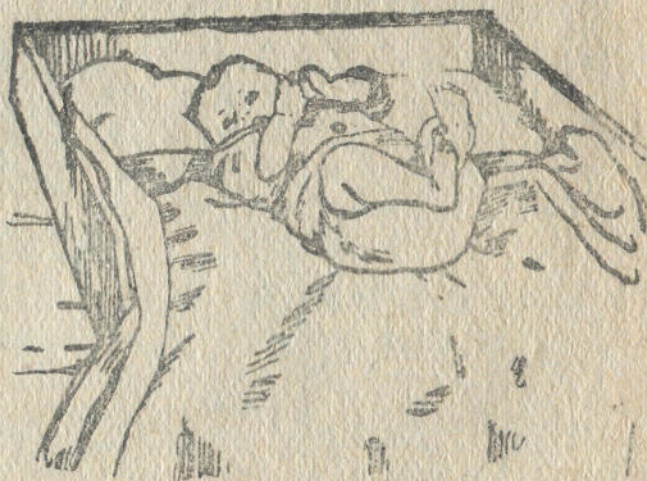
1 дзурук. Балдардын' шюкюндю темир орыны.

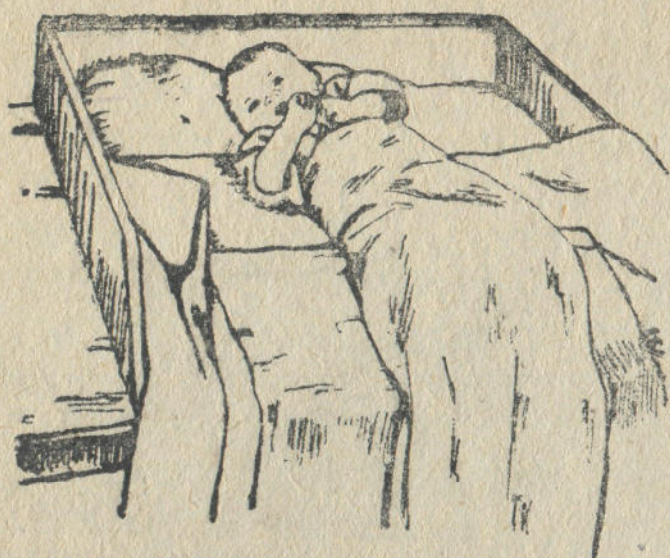
2 дзурук. Орыннын' ордына тузаламар корзина кабай.

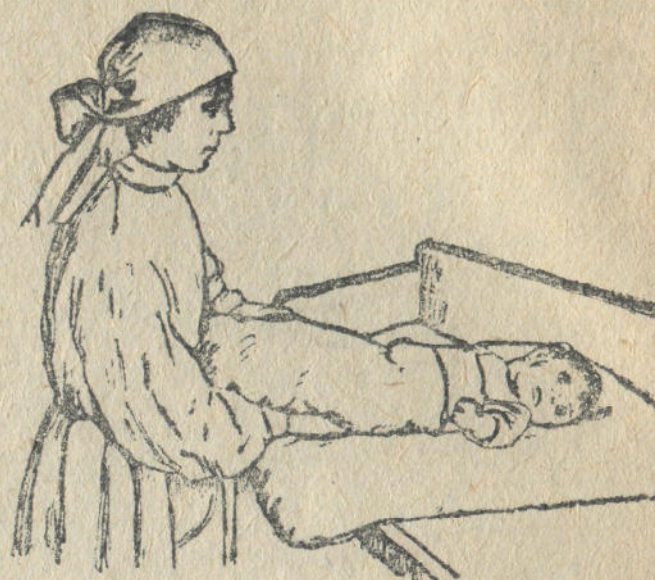
3 дзурук. а) бала чуузында ачык дьадып дьат;

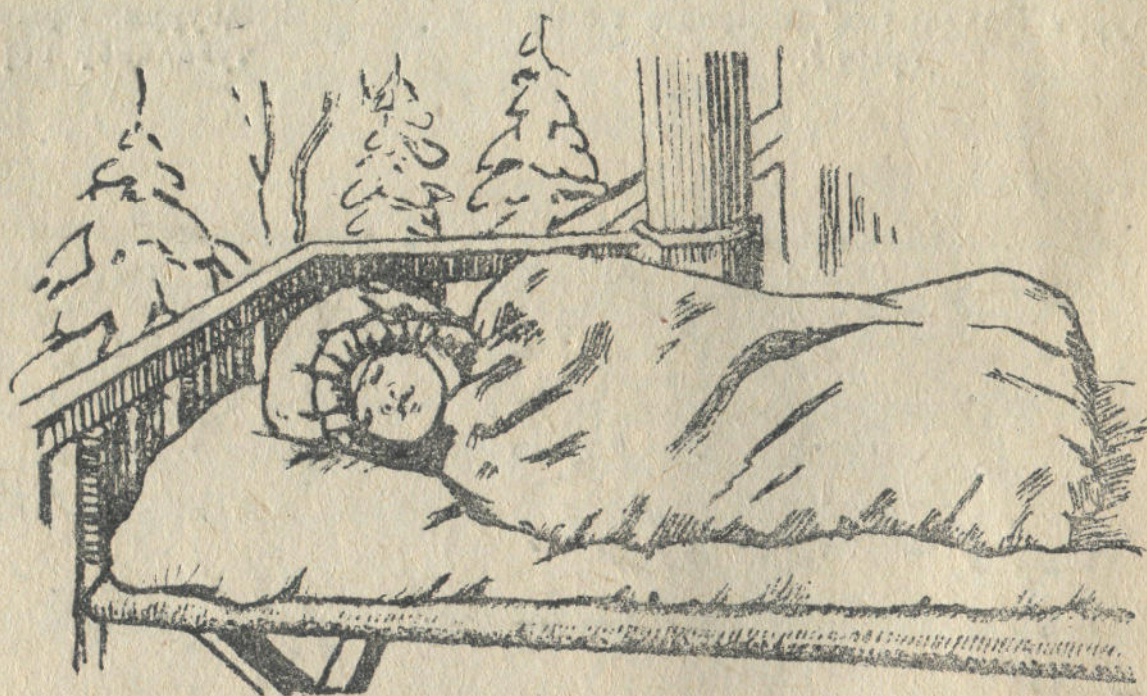
б) баланы байрылай дьазаган ббелё орон салганы;

в) чуузыла баланы ороп салганы;

г) чуунын 'уучын баланын' алдын дьаар бюктөп дьатканы.

4 дьурук. Бала ватадан дьазаган телчийтөм сумалда кышкыда балкөндө уюттан дьат.

га кем дьок. Дьаны корзинканы табала оны сабынду изю суу-
ла дьакшы дьазап дьунар керек.

Тёжөктин кыбын ару кату немеден эдер керек: ого сабынду
кайнаткан суула дьунала кургадып салган малдын кылы, эме-
зе ару дьеекен, эмезе талайдын ёлөни дьараар. Ёлөн эмезе са-
лам да тузаланарга кем дьок. Дье ондо будак бар болзо, ар-
чып, оморды дьакшы ылгап алар керек, онын кийинде дьым-
жак болзын деп, дьакшы дьазап ооктой ныкыыр керек. Оной-
ып ок ватада келижер. Тёжөктин ортозына эмезе алдына дьее-
кен, ёлөн, салам эмезе структын огош табын салала, тёжөккө
суккан неменин ныкта бёлюгин кёдюрезин кат ватала дьабар-
га кем дьок. Тёжөктин кыбын эки кат этсе дьакшы болор эди:
бир кыбында суккан немелер, бирюзин—онын юстинен, онызын
дьунарга суурып турар.

Тёжөккө таакы ла дьун дьарабас. Ондый тёжөк сюрекей
дьымжак, бала ого дьадала тын изип дьат.

Дьаны чыккан баланы дьастык дьок болзо, саларга кем дьок.
Дьастыкты эдер болзо, кичинек, дьалбак дьымжак эмес эдер
керек.

Аттын кылынан эткен эмезе ару таакыла кыпка шаап эткен
дьастык ончозынан артык келижер.

Эки одеяло болор керек: бирюзи дьука, бирюзи дьылу.

Тёжөкти бастыразын клеенколо дьабар керек. Клеенканын
жырларына буулар илеле оныла оны тёжөккө дьаба буулап
салар.

Баланы чике кичеерге бу немелерден ёскө юч термометр бо-
лор керек (бирюзиле юйдеги кейдин температуразын кемдьиир,
бирюзиле ванада ла кружкада клизма (тырыктаган баланын
ичин дьунар неме) эдер, суунын температуразын кемдьиир,
ючинчизи дезе баланын температуразын кемдьиирге керектү).

Кажы бирде балдарга клизма эдерге келижип дьат. Онын
учун дьымжак учту балон таап алар керек.

Баланы бастыра дьунар ла уймалган дьерин дьунар стериль-
ный ватага¹⁾ эмезе ветошьго, банка эмезе дьабулу стакан керек.
Баланын уймалган дьерин дьунарга база онойдо дьунарга
башка эки мискачак, тараарга—башка тарак ла башка дьым-
жак щетка белетеп алыгар. Баланы кайнаткан суула сугарар-
га, башка аяк ла чайдын калбагын белетеп алар керек. Басты-
ра бу немелерди кюннүн сайын дьунуп турар керек.

Тырмак кезерге учун тегерийтип салган хирургический ки-
чинек кайчы ончозынан эптү. Баланы шыркалаарынан коркуп,

¹⁾ Стерильный вата эмезе ветошь, дьартагажын бала оорыдар бактерия-
лар дьок вата.

эзелери баланын тырмактарын кезерге коркуйдылар. Баланы, анчадала сабарларын бектеп тудала, чеберленип, мендебей, тырмагын кессе, бирде шырка болбос.

Тырмакты тишле кыркарга дьарабас: оостон дьугушты баланын терезине дьуктурала уур оору чыгарарга дьенил.

Энези ле баланы кичееп турган кижиге тегин ей ёткюрбей колды дьунуп алып турарга керек, бала дьаткан турада колды дьунгуштузы дьакшы. Колды дьунгушты бастыразын кюнью сайын сабынла дьунуп турар керек.

Бала табары дьууктажып келедерде, ого кийимди ажындыра озо белетеп алар керек.

Дьаны чыкан балага керектю мундый немелер:

распашенка—12,

чамчачак—6,

ороор дьука немелер—12,

ороор дьылу немелер—6,

дьука дьууркан (одеяла)—1,

дьылу дьууркан—1,

дьастыкка дьастыктын кыптары—4,

орынга простыньдар (бестёр)—3,

коларткыш—2,

бастыра тэжёккё клеенка—1,

дьууркан (одеялка) ла ороор неменин ортозында клеенка—2,

Муны эместенле белетеп, дьарымызын баланы таап алганын кийинде ле белетеп алза кем дьок.

Ороорына, распашенкага ла чамчага дьюзюн—дьюр бестёр келижер: ныкта, бязь, мадеполам, сыйса, торко, дьылу немелерге—фланель, бумазей, тюуп эткен неме. Сюрекей дьымжак кийимдер дьаан улустын кийип салган кийимдеринен болот.

Оройтон немелердин кемин бодоштырып айтса мундый болор керек: 80—90 сантиметр 80—90 сантиметрге.

Баланын бастыра кийиминин кемин ле юлекерин эзелери балдардын консультацияларынан алар.

Тканьдардын кара эмес дьарыгын ла агын алза артык.

Кийиминин чюми, ныкта шабы ла топчы дьок тегин болор керек.

Кичинек балдарга, анчадала дьаны чыкан балага, ичинен кийер кийм кийдирерге дьарабас. Ол дьаманын дьетирер неме ле кир тудуп дьат, база кейди ёткюрюп дьат. Ичинен кийер кийим балдардын су-кадыгына ла дьюрюмине коомой.

Дьаны чыккан балага дьылу болзын деп, чыкканынын баштапкы кюндеринде бажын ла колын туй ороор. Колы дьуурканын алдында, бажын ороогон неменин учыла дьаап койгон болор керек. 7-чи кюннен ала бажын ла колын ачык артыргы-

зып турар керек. Юйде дьылу дьеткил эмес болзо, распашонка
нын эмезе чамчазынын дьендеринин учын буулаар эмезе туй-
шидеп турар.

Кичинек баланы мунайда кийиндирип дьат: распашонканы
кезимтилю дьанын кийини дьаар; онын юстинен чамчазын ке-
зинтилю дьанын алды дьаар эдип кийдирер, кёксинин алдын-
дагы бёлюги, байрылай салып койгон чуула чулдалып дьат;
оны „подгрузник“ деп айдып дьат; онын узун учыла курлаазы
ла ичин оороп дьат; алтыгы учы буттарынын ортозыла ичине
ёдюп, ичинде келтегейинде учтарынын алдына салынып дьат;
онын кийинде баланы дьайып салган чууга салала, оны кол-
тыгынын алдына дьетире оороп дьат; чуунын алтыгы учын бюктей
ле алдынан будынын алды дьаар оороп дьат. Айдарда, бала,
колын сыранай бош кыймыктадып дьат, дье будын да кыймык-
тадар.

Баштаптанла ала баланын кыймыктанарын тыгыш эдерге
дьарабас. Эскидеги чуулары тузаланарынан торт чыккан, дье
баланы чуула база дьуурканла дьайым тынып, кыймыктанып
болбос эдип тыгыш ороогоны ас эмес. Бу онын ёзюмине ко-
омой.

Кадык баланын колы-буды, кардычагы, кёзи, эрди, бажы
дьаантайын кыймыктап турар. Бу кыймыктанып ого керектю,
олорды тыгышталтарын канчала кире астадар керек. Оору бала
десе ас, кёжююн кыймыктап дьат. Кажы бирде ол сыранай да
кыймыктабай дьадып дьат. Баланын кёжююни оорунын шыл-
тагы болуп турганы ас эмес.

Уюктадардан озо балага распашонканы эмезе дьылуулаар ке-
рек болзо чамчазын кийдиреле чууга, онын юстинен дьуур-
канла орооры ончозынан артык.

Баланын кийимин корулаарга анылу дьер—кайырчак, сундук,
корзинка, полка талдап алар керек; оны тоозыннан корулап
салар керек. Балдардын кийимин дьаан улустын кийимиле,
кебиле солыштырбас керек.

Чюмле чыктаган эмезе испряжненияла (багы) киртиткен кий-
имди дьакшы дьазап дьунала кургадып салар керек. Дьум-
баган эмезе дьетире дьунбаган кирлю кийимди кургадары
баланын су-кадыгына коомой до, дьеткерлю де.

Дьаны чыккан ла огош балдардын кийимин дьанысла того-
лдор эмес, дье кийимде болгодый дьюзюн—дьююр микроптор-
ды дьок эдерге утюктаар да.

Качан бала алдынан бойы отуруп, база туруп кыймык
эдер башталып турар ушта, снын кебин солуур керек. Тёрт ай
болгонго чулук, штан ла чамчачак кийдирип дьат, эмезе

чулугын, штанын, чамчачагын солуп турар дьеткил комбинация (бириктире шидеген неме) иштеп дьат.

Дьылдын соок ёйинде телчип базарга апарарга бажын дьылу орооп дьат, эмезе бёрюгин кийдиреле чууга ла юйдин дьуурканына орооп дьат; онын кийнинде оны дьылу дьуурканга кучуп дьат, эмезе уюктайтан, эмезе ватада эткен телчип базарда керектю сумалга салар. Бир дьашка дьеткен балага кюскюде телчиирге пальто, кышкыда телчиирге вата эмезе тюк салып пальто шидезе дьакшы. Юстинен кийер кийиминин узуны, будын дьаап турар болор керек, дьенин дезе сабарларынын бажын бёктёп турар эдер керек. Соок кюнде колына меелей кийдирер керек. Будын дьуурканла дьабар керек, онын кийнинде, качан бала бойы базар тушта дьылдын ёйине кёрё, башпак ёдюк, калоп эмезе мыйма кийдирип дьат.

Ару кейге телчип дьюрери—баланын су-кадыгынын эн артык условиязынын бирюзи.

Кышкыда тымык кюнде ле 15° дьетире соокто 2 уткырып 4 час телчидер керек. Салкындун кюнде эмезе 15 градустан ёрё соокто ас телчиирге келижип дьат. Дье бирде кюнди телчитпей ёткюрбес керек. Баланы дьайгыда дьанысла уур знойдон, чымылдан ла томоноктордон корулап, туюжине де кейге алып дьюрерге керек. Дьаашту кюнде баланы дьааштан навесле эмезе зонтикала корулап, оныла база телчиир керек. Бир дьашка дьуук тушта балага башпак ёдюк, чулук, штан ла кюртюшке кийдирип салган болор. Тумчук пладын сугуп дьюрерге ийиннен ажыра каптырга илип берер. Эптю болзын деп передник кийдирип дьат. Штанына кармандарда, алдынан тежикти этпес керек; чюштеерге штанынын топчызын чечер керек. Баланы, онын бастыра дьаштарында, ого кыймыктаарга эптю болзын деп кийиндирер керек. Соокко алдырарынан коркуп, балага ёйинен ёткюре дьылу кийим кийдирип, ёткюре кучууры коомой. Баланын дьаткан туразына от салып ёйинен ёткюре дьылыдары онойып ок коомой. Дьаны чыккан балага Цельсияла 20° дьылу дьеткил, 1 айдын кийнинде 18° дьеткил. Дьанысла сюрекей чыдалы дьок (дьетире тутпаган ла оору балдарга) эмчинин дьакылтазыла эмеш дьылу комнатаны эдерге кем дьок.

II. Эмчек баланы канайда ару тудар

Ару-чек—кадыктын залогы деп сёс, анчадала дьаны чыкан ла эмчек балага тузаланарга килижер. Дьаны чыккан баланын тумчыгы ла оозы быдьяртыбазын деп онын терезин тудары сюрекей керектю. Ару тере бир кезек кереги дьок вещество-

5 дьурук. Отургуштын' юстинде простыньдар, самын, суу-
нын' температуразын кемдиир термометр, баланы дьунар суу-
улу кувшин. Эиези баланы дьунарга сууга чеберижел' тю-
жюри дьат.

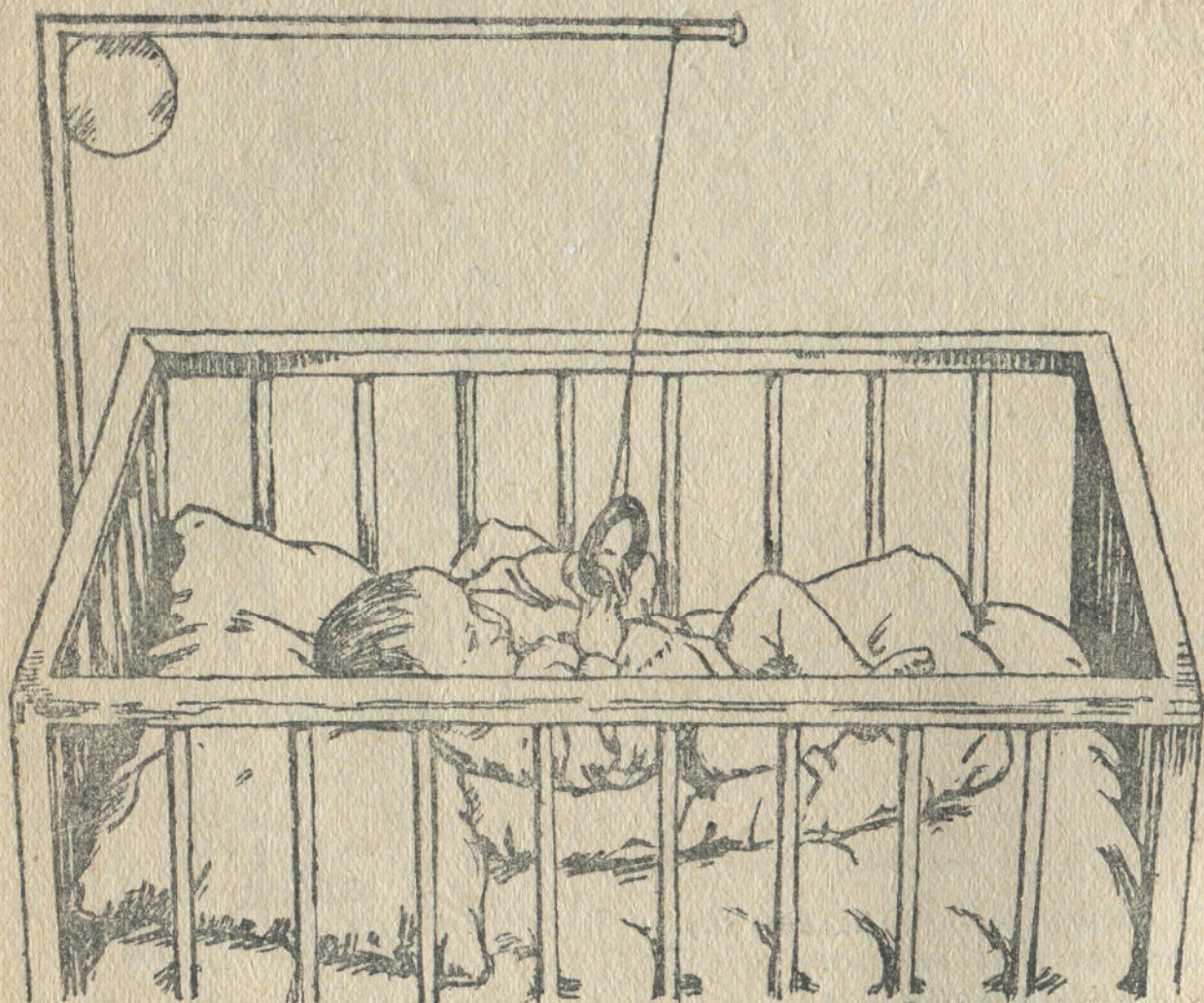
6 дьурок. Ванныны кийининде кувшиндеги ару суула баланы дьууц турганы.

7 дьурук. Дьада азыраары: энези баланы дьа-
тыргыза баланын дьаткан дьаныдагы эм-
чегиле эмизип дьат.

8 дьурук. Ангина ла грипп
сорулу онын учун энези
созун, тумчугун бектеп ала-
ла, балазын эмизип дьат.

9 двурук. Бала илии салган тегерик агашла еймен дьат.

ны чыгарып дьат, ару тереде иринтири болбой дьат, ару тереде быштыгары болбой дьат. Тере ару болзо, ондо оору чыгаргадый бактериялар ас болор. Бактериялар—ол сыранай огоштыяду немелер, оны дьанысла микроскоп деп айдатаң дьаандадатаң шилдер ажыра кёрёр.

Бактерия дьюзюн—дьююр орункайлу воспалительный ла дьугушту оорулар чыгарып дьат. Бактериялар кижиде ле онын тынар база пищеварительный органдарында сюркей кёп.

Анчадала кирлю дьаткан дьерде бактериялар кёйлөп база дьеткерлю боло берип дьат. Онын учун ада-энези дьадар комнатазын, онойып ок коридорын, кухнязын, чуланын, уборныйын ла оной до ёскёлёрин сыранай ару тудар керек. Бирде дьерде тоозын ла дьёргёмөптин уязы дьок болор керек. Кёп бактериялар бар тсозынды буркурапаса, немелердин, полканын-шкафтын юстинен чыкту чюбирекле арчыыр керек.

Баланы колго алардан озо, колды сабындап дьунар керек. Баланы кичеерине керектю бастыра немелер (чайдын калбагы, тамчылаткыш, кёскё эмезе тумчыкка тамчы божодотон пипетка, орындагы клеенка, клизма эдерине керектю сприцовка ла кичеерине керектю оной до ёскё немелерди) тоозыннан ла чымылдан бөктөп салгадый дьерге ару-чек тудар керек, тузаланардан озо кайнаткан суула дьунар керек.

Кёс дьунарга ла тумчук ла кулак арчыырга стерильный вата садып алар керек. Стерилизацияны бийик температура (тын кайнадары, изидери, изю буу божодоры) ла оной до ёскёлёрин тузаланары ажыра элип дьат, оной бактериялар ёлюп дьат. Юйде ару-чек болорында дьюзюн-дьююр немелерди стерилизовать эдерге, оморды кайнадып дьат.

Кюнюн сайын, кюнюнде эки катаптаң ас эмес, эртен тура ла энирде, дьаны чыккан ла эмчек баланын дьюзин, кулагын, мойнын ла колын кайнаткан суула дьунала, ару чуула эмезе коларткышла кургадып дьат. Баланын коларткыжы башка, анылу дьерде илип салган болор керек.

Кюнюн сайын эртен тура баланы дьунуп, онын бастыра терезин, анчадала бастыра кыпчылчыктарын адыктап кёрюп турар керек. Кыпчылчыктарынын терезинде кызарган дьер бар болзо, ол дьерлерди борный вазелинле эмезе тарыган кузуктын кайнадып салган сардьузыла калай сюркюштеп салар керек. Колдьунгушка дьылу сууны уруп эмезе ёткюрюп салган болзо, баланы колдьунгуштан чыгып турган суунын чоройынын алдына дьунарга сюркей эптю. Мундый колдьунгыш дьок болзо, баланы дьунарга терен табак эмезе миска (алдынан балага) алгылап дьат, оны дезе, кайнаткан суула чайбайла, дьылу суудан урала, стерильный ватанын эмезе дьымжак ветошь-

тын кичинек юзюгинин бөлүжүлө, ол суула баланы дьунуп дьат. Ол ветошты ажындыра ару эдип дьунала, изю утюгла гладитьтаар керек.

Качан бала испражнениязына (багына) уймалып калган болзо, оны ойто катап дьакшы дьазап туруп бирде кир артырбай дьунар керек. Кажы бирде баланын испражнениязы, баланын терезин сабынду суула дьунбайынча чыкпас болуп та дьапшынып дьат. Бала чюштегеннин кийнинде, оны дьунбай, дьаныс ла чыкту дьерин чуула кургада дьакшы дьазап арчып салар. Кургадар дегени, терезин тын дьыжар дегени эмес, чыкту терезине чуу салар дегени. Тын дьыжары дьажу тереге коомойын дьетирип дьат.

Дьаны чыккан кадык баланы баштапкы катап, онын кийнинде киндиги тюшкеннин кийнинде эжиндирип дьат. Баланын айылына экелгенинин кийнинде—киндиги тюжери ас эмес болуп дьат. Киндиги тюжеринде бирде дьеткерлю неме дьок. Киндикте табылган шырканы иодный настойколо сюрткюштеер керек. Оны эдерге, ару дьунуп салган колло, бажын сындырып салган серенкени алала, серенкенин учына ватанын юзюгин тыгыш эдип оройло, иодный настойканы ватадан акпас эдип ватаны чыктайла, киндиктин шырказына ватаны чеберинен салып, ол ок тарый ойто алып турар керек. Бирде тануушкын этпес керек.

Дьаны чыккан ла эмчек баланы ваннага, ару таска, окоренкага эмезе ёскё посудага эжиндирерге кем дьок. Балдардын темир ванназын эмезе дьаны дьакшы тепши садып алары анчозынан артык.

Дьаны чыккан ла эмчек баланы кандый ла посудага эжиндирзе, неме эдерге оны тюзаланбас керек. Оны тобырак, тоозын кирбес ару дьерге тудар керек, тюзаланардан озо сабынду изю суула дьунар керек.

Киндиктин шырказына ол дьазыларга дьетире дьеткерлю бактериялар кирбезин деп, кайнадып салган сууга эмезе чий сууга ол суу оошкы ёндю болгончо марганцевокислый калиянын чейдемдин кожоло баланы эжиндирип дьат.

Марганцевокислый калиянын чейдемдин мунайда эдер: изю суула дьакшы дьазап дьунуп салган ару бутулкага, марганцевокислый калиянын порошогын урала, кайнадып салган дьылу суу уруп дьат. Кёк ённин сюркей карануй чейдеми болуп дьат, бу чейдемди оошкы ён болгончо эмештен эжинетен сууга уруп дьат.

Эжинетен суунын температуразы цельсияла 36—37° болор керек. Суунын температуразын кол сугуп кемдьиер эмес, градусникле кемдьиер керек.

Баланы энирде эжиндирери овчозынан эпто. Эжиндиргеннин кийинде ол эмчекти дьакшы эмиц, сюрекей тын уюктап дьат. Дьунардан озо бастыра немелерди колдын алдында эдип белетеп алар керек: вава баланы чуулаар дьерден узак эмес дьерде турар керек, бастыра керектю кийимдер мунда белен болор керек, ол тоодо простынь эмезе баланы кургадар бир, эки чуу. Бир айга дьетпеген дьаны чыккан балага ла дьетпей чыккан дьедикпес (слабый) балдарга бастыра кийимин дьылыдары дьакшы. Оны дьылыдарга кийимнин алдына резиновый, металлический эмезе изю суу уруп дьазаган дьылышкыш салар керек, эмезе кийимди кафельный печкеге, эмезе центральный отоплениянын батареянына салар керек. Печкенин эмезе батареянын юстинде тоозын болбозын деп, оны чыкту чибирекле арчыыр керек, кийимнин алдына ару дьараар. Ваннага озо баштап изю суу, онын кийинде соок суу урар. Онын кийинде онын температуразын чамчазынын дьенин шымавала, ару фартук кийеле, ару колло баланын кийимин чупчуйла, оны бажын бойы дьаар эдип, сол колынын карызына салала, он колыла будун тудуп, чеберинен сууга кийдирип дьат. Баланы эмеш бектеп тудар керек, ненин учун дезе, ол кенетийин тын тырландап дьат, чупчулада берерден аябас. Баланы сууга кийдиреле, энези оны сол колыла тудуп, он колыла оны марлевый эмезе бессалфеткала дьунуп дьат. Дьаны чыккан дьаш балдарга сабынды алты кюнде бир катап тузаланып дьат. Сабын дезе сорты дьакшы дьытанбас, терени дьигедий бирде веществолор дьок, болор керек. Врачтан эмезе сестрадан кандый сабын тузаланарын консультация тушта сурап угар керек. Бала дьунар салфетканы, баланы дьунганнын кийинде дьазап льунала кургадып салар керек, дьунардан озо ойто катап кайнаткан суула дьунар керек.

Баланы дьунганнын кийинде (дьунарына 5—7 минут керек) ажындыра белетеп койгон температуразы цельсияла 36—37° суула оны сыбыра урала капшайла простыньла баланын эдин, анчадала онын кыпчылчыктарын кургадып дьат. Кургадарына дьаныс простынь ас болзо, чууды да аларга кем дьок.

Качан бала кургаганнын кийинде эдин адыктап керелё сюркюштеерге керек болзо, сюркюштейле баланы тюрген кийиндирип дьат. Курсактаар ёйи болзо, курсактайла уюктаарга дьатыргызып дьат.

Баланы дьунып турар тушта комнатанын температуразы 20° болор керек.

Баланы дьунары дьаан да, дьюзюн-дьююр де тузалу. Тереге арткадый дьюзюн-дьююр балкаштарды испражнениянын, чюштин бёлюктерин суу сыбыра дьунуп салар. Дьунганнан улам

терезинде, ёкпёзинде ле онон до ёскё органдарында канын эбирилижери дьакшы тыныыр, ол балага дьакшызын дьетирип дьат. Онон башка ванна нервный системазын тыныдып дьат.

6 айга дьаны чыккан ла эмчек балдарды кюнюн сайын дьунуп турар. 6 айдын кийинде бир кюн алыстап та дьунарга жем дьок.

Баланы дьунып турар тушта, кулагы сууга чёнбёзин, бала суу тартынбазын деп, кёрюп турар керек. Ваннаны белетеп тура, билбес дьанынан баланы ёртёп ийбёзин деп, изю сууны чебер тудар керек.

Консультациянын сестра дьаны чыккан балага келерде, ол дьаш энени баланы канайып кичеерине юредип, оны канайып дьунарын кёргюзип дьат.

Кандыйда таскап калган эне болзо, сестранын айтканын угар керек, ненин учун десе, бойынын керегинде сестра специалистка, энеге дьакшызын кёп дьетирер. Ончозына юренерге, сестрага суракты энезине берип турарга керек. Балдардын консультациязынын сестразына кажыла билерде баланы чике кичеерине дьединери, баланы кичеер тушта ончозы ару чек болорына дьединери—онын ижи болуп дьат.

Баланын ордын ару тудар керек: кюнюн сайын тёжёктин кыбын уштуп, оны кактап турар керек, кейге соктыргадый болзо, кейге соктырар (ачык кёзёнккё, тегеликке, балконго, чыгартына, садка), дьуурканын ла дьастыгын база онойып ок эдер. Тёжёктёги клеенканы кюнюн сайын сабынду дьылу суула дьунуп, онойып ок кейге соктырар. Ордын кёдюрезин, ич дьанын ла тыш дьанын, бастыра тежиктерин, кюнюн сайын суулу ару чибирекле арчып турар керек.

Баланы айлаядыра бастыра немелерди ле баланын бойын ару тударына юзери, база кейди ару тудар керек. Ару кей дьаан улустарга дьакшызын дьетирип дьат, балдарга десе онон артык. Дьадып турган помещениедеги кейдегидий, дьаманын дьетирер дьюзюн-дьююр вещество ло тоозын ондо дьок.

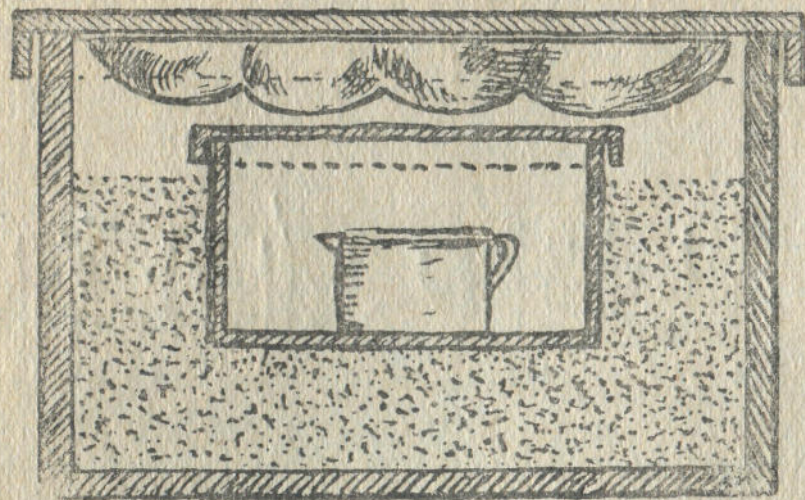
Кювинде юч катаптан ас эмес—эртөн тура, талтюште ле энирде форточканы эмезе кёзнёкти комнатанын ичинде ончозында ару кей билдиргенче ачып турар керек. Мунызы дьылдын соок ёйинде, дьылу ёйлёрдё кёзнёкти тюжине ачык тудар керек.

Бала дьадарда комнатаны кейге соктырарга кем дьок. Дьылдын соок ёйинде комнатаны кейге соктырарда баланын ордын кёзнёктён узак тургузала простыньла кёжёгёлёй тартып салар керек.

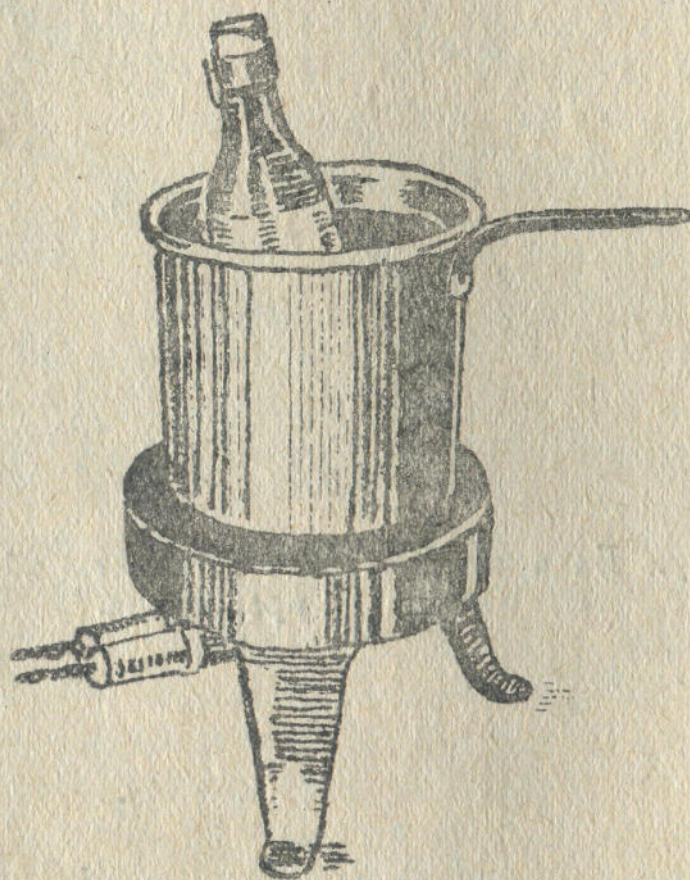
Ада энези балага дьууктаарда, олар оныла комнатанан чыкпай турган ару кийимиле дьууктаар керек. Балдардын комна-

10 дьурук. Бала кышкыда эки тегеликтю абырада телчиир сумалда прогулкада.

11-12 дьурук. Балдарды азыраар курсак юрелбезин деп тудар соок дьерле

13 дьурук. Бутылкада баланын' ток курса-
гын кастрюльда электрический плитке
дьылымды турганы.

тазына келген, оморды кичеерге турган бастыра улустар ко-
лын дьунар керек.

Баланын дьюзине, эрдине окчонорго дьарабас, ненин учун
дезе, дьаан улустар чилекейле, гриппе, кажы бирде ошон до-
дьеткерлю ооруларла балдарды дьугушталтып салар.

Кажы бирде энези, ыйлап турган баланы токтодорго оны
дьайкап эмезе умчы берип дьат. Онын кажызыда дьаман.

Ыйлап турган шылтагын билеле оморды дьоголтор ордына,
энези баланы дьайкап, оныбыла ошон бажын айландырып дьат.
Бала, дьайкаарына дьенил юренип дьат, онын кийнинде база
дьайказын деп ошон артык ыйлап дьат. Кажы бирде энелери
баланы туюиле дьайкайла чылагылап дьат. 1/2 эмезе бир часка
ыйлаза, кадык бала ошон алдырбас. Оны дьайкабай, чыкту
дьатпазын деп катап чуулаза, ол бойыла токынап калар.

Бала умчыга юренеле умчызы дьок уюктабай дьат, онын учун
умчы дьаман. Дьаантайын сорорынан улам онын пищеворение-
ви растроиться эдерден маат дьок. Кадык баланы чике азыраар
тушта умчы керек дьок, ол дьаманын дьетирер, кажы бирде
врач сосканы ачынчаак эмчек балдарга берерге дьеп берип дьат,
бу учуралда сосканы берерден озо оны кайнаткан суула дьу-
нар керек.

III. Эмчек баланын' курсагы

а) Эмчекле азыраары

Балага ончозынан артыгы—оны чике курсактаары. Бастыра
эмчек балдар энезинин сюдиле курсактанар учурлу. Бастыра
ороондордын ла албатынын база бастыра ёйлёрдин опыды (че-
немели) эненин сюди—ончозынан дьакшы курсак деп кёргюс-
кен. Ондо баланын чике ёзёрине керектю бастыра питательный
веществолор дьем-немелер бар, ого юзери бир—кезек орулар-
дан баланы жорулап турар база оморды ёткюрип саларыва болу-
жып турар веществолор бар. Дьаманын дьетирер ле дьеткер-
лю бактериялардан база ёскё де веществодон эненин сюди дьай
болуп дьат.

Энези эмчекле азырап турган бала дьеткерлю чычкак-
тан ас ооруп дьат (энезинин артык сюдинен болотон бал-
дардын дьайгыдагы чычкагы авчадала дьеткерлю база кеп
дьаанында ёлюмдю), сёек таягы чике эмес ёзюп, балтыры бош
болорына апарар уур рахитла (английский оорула) оорыбай
дьат, дьугуш ооруны дьенил ёткюрип, омордын кийнинде тюр-
ген дьакшы боло берип дьат.

Баланы эмчекле азыраар тушта бастыра ёзюми дьакшы ба-
рып дьат: онын вескези тюрген кёдюрилип дьат, оныд тижиде

ёйинде дьарылып чыгып дьат, онын отураары ла базары ёйинде башталып дьат.

Андый болордо, баланы эмчекле азыраары энезине бирде кюч экелбей дьат, балага кёп сююнчи ле болуш экелип дьат. Баланы эмчекле азыраарына, энезине дьанысла сюрекей дьаан оору чаптыгын дьетирер. Оорудан улам баланы эмчектен айрыргадьанысла эмчинин дьёбиле айрыр.

Кажыла эне эмчекле азыраарынын эжизин билерге керек.

Баланы анылу частардын бажында азыраар керек. Бала табар тураларда дьаны чыккан баланы кажыла 3—3¹/₂ частын бажында экелип дьат, тюнде 6 часта бала эмчек эмбей дьат. Азыраарынын бу эжизи сюрекей дьакшы. Бала бу юзюктю ёйгё дьылгыр темигеле, кажыла катап энезинин эмчегин сюрекей кююнзеп эмип дьат.

Баланы эмчектеер тушта онын тумчыгын эмчекле бёктёбёс эдип тудар керек. Качан энези баланы дьада сол эмчегиле эмчектеер тушта, бала сол дьанында, качан он эмчегиле эмчектеер тушта он дьанында дьадар керек. Дьаны чыккан баланы эмчектеер тушта энези чьдашкыр ла адьарынкай болор керек. Эмчектин топчызын балага чике берер керек, качан ол эмип алза оны ойто чике уштуп алар керек. Оостон топчыны кенетийин чупча тартпас (онон улам дьарык болуп дьат) эмчектин топчызынан баланын эрдин чеберинен дьылдырып салар. Ол тушта ооско кей кирип дьат, бала эмчектин топчызын дьенил божодып дьат.

Баланы эмчекке 20 минуттан ажыра тутпас керек. Бу ёйдин туркунына ол канча кирези керегин эмип алып дьат, онон ары эмгени дезе ого дьаман болуп дьат. Энезинин кючи дьетпей турган болзо, баланы энезинин эмчегине кандый бир ёскё кижитудуп берер керек.

Энези дьаан оору болзо, эмезе дьугуш оорулу болзо, эмчекле эмчектеер суракты эмчи дьёптёёр учурлу. Ооруп турарда сютегин барбас эдип эткени чын болор. Ол тужунда оны саайла балага калбакла берер. Энезинде дьугуш оору болзо, дьугуш энезинин сюдиле барар деп бодоп турган болзо, саап алган сютти кайнадала балага кайнатканла аайынча берер керек. Сютти 1—2 минутка кайнадар керек.

Баланын энези ёлгён болзо, эмезе оорудан улам торт сют бербей турган болзо, балага ёскё юй кижиден сааган сютти берер эмезе искусственно азыраар. Балада да, юй кижиде ле сифилис дьок деп бюдуп турган болзо, бу учуралда ёскё юй кижинин эмчегиле баланы эмчектедерге кем дьок. Муны дьанысла эмчинин кёдюре шинжююзинен билип алар.

Балада сифилис бар болзо, кадык юй кижини дьугушталтар-

га бирле катап эмчектетирери дьеткил, онойып ок сифилис оорулу юй кижиги баланы бирле катап эмчектезе оны дьугуштап салар.

Эненин эмчегинин безин дьакшы ёскюрерге, база дьеткилинче сют бердирерге, балага бастыра сюдин эмистирип турар керек. Бала арай эмип турган болзо, сют токтоп турары болуп, бес дьаман иштеери башталат. Онын учун эмчектегенинин кийинде оны сааза сют канайда чыгып турганын кёрёр керек.

Бала баштапкы кюндерде кюч дьогынан улам эмезе билбес учун ого канча кирези керек сютти эмип болбой дьат, оной улам аштаары да болор. Онын учун сааган сютти балага калбактан ичерге берер керек.

Бу сют ару база дьеткерлю бактерия дьок болзын деп, сютти мундый чеберле чеберленип саар керек.

Энезинин колын сабындап дьунала, эмчегин кайнаткан дьылу суула дьунар керек. Дьанысла бу керекке тuzаланып турган аякка эмезе стаканга саар керек, ого юзери саардан озо стаканды эмезе аякты ару этире дьунар керек, онын кийинде кайнаткан суула дьунала бирде немеле арчыбас керек.

Сютти сааганнын кийинде ол ок тарый беретен болзо, соголокто посудага саарга кем дьок.

Дье сааган сютти бир-канча частын туркунына тудатан болзо, посуданы соодоло онын кийинде ого сютти саар.

Посуданы онойып ок кайнаткан суула дьуруп койгон какпакка эмезе блюдала какпаар. Онын кийинде сютти соокко тургузар керек, ненин учун дьезе ондо тюрген бактериялар кейлеп оной улам сют юрелип дьат.

Эмчек баланы чике азыраарга курсакты артыргызып аларына юренер керек. Кышкыда—дьылдын соок ёйинде—бу кюч эмес. Дьайгыда—кючсимек. Баланын курсагын урган посуданы кей дьанында ледникке тургузуп дьат, дье ледник дьок болзо, посуданы соок сууга тургузала, оны улам сайын солуп турар керек. Кайда тош табылгадый дьерлерде тегин ле айлдын ледниктерин эдер керек. Курсакты дьеткил соок погребтерде корулаар керек. Балдардын курсагын корулап аларга соокты тuzаланыры балдардын оорырын кенетийин астадып дьат.

Эмчектен сютти молокоотстокло сааганча колло сааза торт. Колло мунайда саап дьат: сол колло эмчекти алдынан кечире тудуп дьат, он колло топчынын юсти дьанынан юстинен кечире тудала чыга базып тапчы дьаар арайынан апарып дьат. Топчынын бойына тийерге дьарабас.

Топчызында кезилген дьер бар болзо, эмчектер оорулу боло берип дьат. Топчызында кезилгени бар учун эмчектеерин таптаарга дьарабас. Бирде эмдеери дьоктон эмезе дьаантайын

чылап сюркюштерди тузаланганынан кезилгенинин учуралдарынын кѣп дьаны тюрген дьазылып дьат. Дье кѣп учуралдарда кезилген дьердин оорузы баланы эмчектеерине сюрекей чаптыгын дьетирип дьат. Кезилген мундый дьерлерди эмчинин дьакылтазыла эмдеер керек.

Баштапкыла эмчектегенинен ала эмчектин топчызын ла кюрен терезин баланын оозына дьюрер эдип берзе эмчектин топчызынын кезилери астаар.

Эмчектин топчызында терени турумду эдерге, чинѣези дьок дьюрер тушта эмчекти кююн сайын соок суула дьунуп турар керек.

Эмчектеер тушта ончозынан тын осложнение грудница—эмчектин бестери оорыры, эмезе мастит деп айдатаны болуп дьат. Эмчектеп турган юй кижинин эмчегинин беши бир дьеринен кату болуп, тижип, оорулу боло берген болзо, мунан улам температуразы кѣдюрлген болзо, болуш берзин деп эмдеер учреждениеге, ол ок тарый барар керек. Юйдеги средстволорло грудницаны эмдери дьеткерлю.

Кезик энелерде бойынын балазына керектюзинен артык сюттер бары ас эмес. Мундый юй улустар ол артык сюдин энезинин сюди торт дьок ѳскѳ балдарга саап берип турза, дьаан болужын дьетирер эди. Сааган сютти балдардын чычкактарын эмдеерге онойып ок тузаланып дьат, ол кѣп учуралдарда балдарды ѳлюмнен айрып дьат.

Сааган сютти консультацияларда ла ясляларда кѣндюре дьунуп дьат. Онын' учун энелерге акказын тѳлѳп дьат.

Энелер кѣп дьанында бала аштабазын деп коркугылап дьат. Баланын кажыла ыйын, коомой уйкузын энези ле оны айландыра улустар сют дьетпей турганынан болуп турган деп, кѣп дьанында бодогылап дьат. Мунайып коркуп турган учун, энелер, ѳйи-кеми дьок „кавайдала келипше“, „ыйлапла ийзе“, „суранала берзе“... улам-сайын азырап турганы ас эмес—улам сайын эмчектеери коомой, ненин учун дезе, энезине амыр бербей дьат. Улам сайын эмчектееринен улам баланын чѳрчѳкчили дьаандап база тын оорып турганы ас эмес.

Бала сютти дьеткилинче эмип турган ба, дьок по деп билип аларга, оны эмчектеерден озо ло эмчектегенин кийнинде вескелеп турар керек—вескезинде башка болуп турганы бала канчыян сют эмип турганы кѳргюзер. Мунайып вескелеерин эмчи канча катап вескелезин деп айдар, анча катап балдардын консультациязында вескелеер. Вескези канчыян база канча дьашту балага канчыян сют керектюзин кѳргюзип турган таблицаалар бар. Бу таблицадын аайынча бала сютти дьеткил алып турган

ба, эмезе ас па, эмезе келижип турганынан кѣп пѣ эмчи тургузып дьат.

Бир канча анылу ёйдин бажында баланы бескелезе, темдекте-ве, 6 кюнде 1 катап, бескезинин кѣптѣгѣни онойып ок бала сютти дьеткил бе эмезе дьеткил эмес пе алып турганынын кемдьюзи болуп дьат, ненин учун дезе, бала сютти дьеткилинче алып турган болзо, канча кирези ого кожулатаны биске дьарт (1 кюнге, бир канча кюнге, бир айга ла онон до ары). Онын учун консультацияда дьяантайын бескелеп турары сюрееп дьякшы база энезине дьарт кѣргюзип бирип те дьат.

Бескелеер дьер сыранай дьок болзо, баланын канайда соруп, канайда ажырып турганын тындап отурар керек. 2—3 соргоннын кийнинде ууртты ажырып турган болзо, ол тушта сют дьеткил болор. Онон башка ёскѣдѣ шылтактар бар: эмип алганнын кийнинде бала кем дьок, эмип турарда бирде чѣрчѣктѣбѣй дьат, кюнине 2 катаптан 5-ке дьетире бактап дьат, эмчекти эмгеннин кийнинде эмеш агып турар, бала эмип божогоннын кийвинде энезинин эмчегинде сют артып дьат.

Дьарым энелер балавын кажыла ыйлаганын аштаганынан ыйлап туру деп айдыжып дьат. Онызы тѣгюн.

Ыйлаарында кѣп шылтактар болор: ёйюнен ёткюре эмчектегевинен, курт—конус тиштегенинен, баланы ёйинен ёткюре изиткенинен, суузаганынан, дьастыра чуулаганынан, кирлю ле чыкту кийимдерин улам сайын селибей турганынан, чуузын дьувбаган кату болзо, быштыкса, онойып ок бир кезек орулардан ыйлаар, ол керегинде бала ыйла билдирип дьат. Онын учун бала чѣрчѣктѣп турза бастыра бу шылтактар керегинде эске алынып эмчиле дьѣптѣжѣри ончозынан артык. Дьаны чыккан эмчекти эмип турар бала кажыла эмчектеерде ончозын эмер эмес. Кажы-бирде эмчектеер тушта ол сюрекей уюктаган, кажы бирде кююн-кюч дьок сорып дьат. Муны кайкабас керек. Бир эмчектегенин дьетире эмбезе, база бир эмчектеерине дьетире аштап калар, ол тужунда канча ого керек, ончозын эмер.

Баланы уур тапканын кийнинде, эмезе ёйине дьетпей чыкканынын кийнинде, эмезе бала табарда кандый-бир уур шыралаганнын кийнинде дьетире кадык эмес дьаны чыккан балдар кажы бирде учурап дьат. Олор коомой эмип дьат, олорды воспитывать эдерге эмчиле эрмектежеле, онын дьякылтазын бюдюрюп турар керек. Мундый балдарды 3—3½, частын бажында азыраар эмес, 2 частын бажында ылам сайын азыраарга келижип дьат, ненин учун дезе дьеткилинче сютти бир уула эмип аларга кюч олордо дьок. Кажы бирде олорды калбакла, эмезе—пипеткала, эмезе воронко ажыра, эмезе оозы ажыра ёткюреле дьанысла пицеведына, чике желудогына апарар резиновый

трубка (желудочный зонд) азырап дьат. Мундый эп-арганы ончозын эмчи берип дьат.

Бала кадык база чын курсактанып турган болзо, дьюрюминин башталарында эки - бир айга ондо сыранай чике эмес пицеварение болуп турары ас эмес. Ол улам сайын суюк эмезе болчоктолып калган сютле агып, база ак, сары, дьажыл болчокторло база азайла бактаары (5 катаптан кептөп) турары башталып дьат, кеп газтар чыгып, онон улам ичи кееп бала чөрчөктөп турар болуп дьат. Бу мундый немелер болоры ненин учун дезе—баланын ичи—карды—чике иштеерине юренгелек болуп дьат. Мунан коркорго керек дьок, ол тюрген едюп калар.

Кажы бирде „энезинин сьуди коомой, онон улам бала оорулап дьат“ деп айдыжып дьадылар. Бу ончозы тегюн, энеде коомой сют болбой дьат (каа-дьяа исключениелер болотон).

Баштапкы бир канча кюндерге бала „уурак“ деп айдатанын эмип дьат, ол саргылтым—кою неме ошкош суюк дьапшынып турар. Уурак сьурекей питательный, дьюрюминин баштапкы кюндерине дьакшызын дьетирер бир—кезек веществолор тудып дьат. Онын кийинде 5 кюннин бажында юй кижинин эмчегинин сьудюдий ов болуп калып дьат.

Качан энези бойында сют ас деп дьалтанып турган болзо, нени канча кирези дьиинин, ичерин эмчилен сураар керек. Ого канча кирези керек, ол анча кирези ичер (эмчек балалу энелердин курсакчылы тынып дьат). Уйдын сьуди дьакшы суузын ла дьакшы курсак болуп дьат, дье 1 литрден кеп сютти ичерге дьарабас. Сыраны ла ёскё дё ичетен кабак немелерди тузаланарга дьарабас, ол балага ла энезине де дьаманын дьетирип дьат. Чай ла кофени орто тьужиреле аруга эмезе сют кожоло ичерге кем дьок. Энези кадык болзо, дьянысла анылу белетейтен курсакка токтобой нениле дьиир кююндю болзо ончозын дьиир керек.

Аргалу болзо курсагына дьюзюн—дьююр курсактар кирер керек. Эмчек балалу юй кижитазыл аштарды, дьиилектерди ле кайнаткан база чий ягодкаларды кыялтазы дьок дьиир керек. Олор балага сьурекей керектю анылу веществолорды—витаминдерди сют боло берип турар немени тудуп дьат. Онон башка, тазыл аштарды, дьиилектерди ле ягодкаларды дьиيري эмчек балдардын улам сайын тырыктаарыла дьакшы дьенижип дьат.

Эмчек балалу эне дьакшы белетеп салган курсакты ейинде дьиип турар керек. Ол керегинде дьянысла баланын энези эмес, баланын алазы да, оны айландыра дьаткан улустар да кичеер керек. Эмчек балалу эне кюнине 4 катап ажанар керек: эртен тура, обед ейинде, талдюште ле 8—9 час энирде.

Онон башка, анчадала азыраар частар тушта ичер немелер дьаантайын белен болор керек.

Бала—эмчекти эмип турарда энези бойынын су-кадыгын кёрүп консультациядагы юй улустын эмчизине кёргюзинип турары сюрекей керектү, чинеези чыгып турза ич дьанында оорудын эмчизине эмдетирер керек. Бу керегинде анчадала алдында туберкулезло, нервный ла онондо ёске ооруларла оорыган юй улустарга ундубас керек.

Эненин курсагын дьакшы организовать этсе, баланы кичее-рине болужып турза, юй кижги баланы ёйинде азыраар болуп, кочи сюрекей дьакшы кирер.

б) Эмчекке юзери берер курсактар

Чыканынын баштапкыла кюндеринде эненин эмчегинен 100—200 грамм сютти бала сутказына эмип алып турар, 3—4 ай болгоннын сонында литрага дьуук сютти эмип алар. Дье мунан ары ёзюп дьаандаарына мунчыян сют ого дьетпей дьат, онон кёбин дезе ол коомой переваривать эдип дьат. Мунан башка оны ёске неме дьиирине юредер керек, ненин учун дезе 9 айдын кийнинде оны эмчектен айрыр керек. Кезик энелердин сюди онон эрте де тартылып дьат.

Онын учун баштапкы курсакты 5 ле 6 айдын ортозында берер керек. Баланы дьан'ы курсакка оны ого дьаныс уула кёп бербей эмештен берип юредер керек.

Талорто сютке ле талорто сууга кайнаткан сахарлу манний кашала азырап баштаары ончозынан артык. Оны эдерге чайдын калбагына 2 калбак манний дьакшы кёчё алар керек, оны 1 стакан сууга чейеле дьарым стаканы соолгончо кайнадар керек, онын кийнинде чайдын калбагына бир калбак сахарла бычактын бажына бир чымчын тус салала, дьарым стакан сют урала оморды ончозын 2 минутка кайнадар керек. Кашанын дьанысла дьаны кайнатканын „обед“ деп азырап турар тушта берер керек. Баштаарын столовый бир калбактан баштаар керек, кюн алыстан столовыйдын калбагыла 1 калбактан кожуп турар керек. Качая бала бир стакан кашаны юзе дьип ийип турза, онын юч кюзинин эки ююзин сют эдип кайнадар керек.

Кандыйла дьюзюн дьаны курсактар берзе оорыры, чычактаары эмезе тырыктаары болбозын деп кёрюп турар керек. Бу ёйде эмчинин дьакшитазы база кемдьири сюрекей керектү.

Манний каша балдардын кёп сабазына дьакшы келижип дьат. Испражнениязы сыранайла эмчек тужундагызындый, сары, дьакшы переваривать эдип салган, тын дьаман дьытту эмес болуп артып дьат; кажы бирде омор бир—канча дьюзюн кёп ёйде де бело берип дьат. Качан бала 6½ айга дьетсе энирдин

6—7 частарында азырайтан азыралдардын бирюзине экинчи азыралды кожорго кем дьок. Экинчи азырал эдип кисель берерге кем дьок, кажы бир учуралдарда эмчи картошкадан эткен пюрени эттю бульонго эмезе база кандый бир ёскё курсактарга бердирип дьат.

Кисельди сууга кайнадар керек: 1 стакан сууга, чайдын калбагына 2 калбак сахар, чайдын калбагына 1 калбак вартошканын кулуры столовойдын калбагына 1 чокчом калбак дьаны ягодка эмезе дьиилек. Быжып калган ару дьиилекти эмезе ягодканы дьазап туруп дьунала, онын кийвинде кайнаткан сууга дьунала, блюдецге былчарала, суузын кайнаткан ару чибирек ажыра сыксырар: сыксырганын стакан сууга кайнадала шююр. Шююп алган тушта ойто кастрюльга салала отко тургузала, сахардан урала, соок сууга картошканын кулурын чейеле, тудушла шююген шакты былгап туруп шююген шакка койылып келгенче оны урар. Онын кийнинде чий дьукты урала баланы азыраар. Бала чычкакчыл болзо, дьуугын башка сыксырбай, былчара базып койгон дьиилектердин эмезе ягодканы бюдюнге отвар эдер керек. Дьаны ягодка эмезе дьиилек дьок болзо, кисельди кургадып салган дьиилектерден ле ягодкадан эдер.

Мюнде картошканын пюрези: дьакшынак, дьыдыбаган, ару картошканы ару эдип дьунала, арчыйла, дьакшы дьазап чайкайла, эмеш тузап салган сууга дьымжак болгончо кайнадала, решеткага салала дьыжып дьат. Онон кою изю каша болуп дьат, ого дезе дьарым суюк каша болгодый эдип мюн кожор.

Мюн: 100 грамм семис дьаш этти (говядина дейтен кургаткан эмезе такаанын эдин огоош эдип кертеле, 300 грамм киреези дьылу суулу кастрюльга салала, 1 дьаан эмес морковь кожоло, бычактын бажына кичинек тус салала, орто отко 45 минут кайнадар. Онын кийнинде, кайнадала, соок суула чыктап салган бёс ёткюре шююп дьат. 200 грам (1 стакан) мюн болор керек.

7 ай болгоннын кийнинде 1 стакан каймагын албаган (цельный) сютке чайдын калбагына 4 калбак кёчё салып кашаны белетеерге кем дьок. Маный кёчёдён башка кургададала базып салган гречневый, буудайдын, ристин кёчезинен каша эдерге дьарап дьат.

7 ай болгонын кийвинде юстю эмес печенъени ле эмеш тату эдип салган, ак калаштан кургаткан сухарины сютке дьибиделе берерге кем дьок. Быжырып салган яблуканы 7 ай болгонын кийнинде, чийин—8 ай болгоннын кийнинде берерин баштаарга керек. Озо баштап чайдын калбагынан дьаанды бербес керек, онын кийнинде онон эмештен дьаандадып 9 айга дьетсе бюдю

яблоканы да бала дьип салар. Онойып ок быжып калган дымжак грушаны да берерге кем дьок.

8 айга дьууктажып келзе балага ёскё пюре ле ёскё каша берип дьат. Шпинат ла морковьтон дьазаган пюре ни берери сюрекей дьакшы.

Шпинатты эмезе морковьты кайнадала, решеткага салып суузын шюултеле, дьакшы дьазап туруп ныкыйла, мюгле эмезе сютле эмезе сардьюла дьазайла стакан пюреге бычактын бажыла бир эмеш тус салала чайдын калбагынын $1/4$ эмезе $1/2$ юлюзи сахар салар. Сардьюны юч кюнге чайдын калбагынын төрт юлюзинин бир юлюзин, онын кийнинде юч юлююнун бажында чайдын калбагынын тал ортозын. онынк ийнинде бюдюн калбак сардью кожор.

9 ай болгоннын кийнинде бала дьымыртка дьиирин баштаар. Кажы бирде дьымыртка пищеварениезине ле терезине коомойны дьетирип (кустырып, чычкактадып, октырып) турган учун, кайнаткан дьымыртканын сарызын чайдын калбагынын тал ортозын берип баштаар керек. Оны капага эмезе пюреге эмезе мюнге кожор керек. 3—4 кюннин бажында чайдын бюдюн калбагына, онын кийнинде бюдюн сарыны да берерге кем дьок. Сарызын 10 кюнге чыгара берер керек, онын кийнинде ончозы кем дьок болуп турза, агын да берип баштаарга кем дьок.

Эттен, такаанан эмезе дьаны ак балыктан (судак, алабуга, карась, карп) супты бульоннон белетеп дьат. Белен бульонго кайнаткан кортошконы, морковьты, чалкан апты ныкып дьат. Онон башка, 8 ай болгоннын кийнинде супты вермишельле, лапшала, дьюзюн—дьююр кёчёлёрлө дьазаарга кем дьок. Кажыла дьаны курсакты (блюданы) столовойдын калбагыла 1 калбакты берип баштаар.

9 ай болгоннын кийнинде, дымжак ак калашты сюттин юстюнин (сливканын) сардьюзыла эмештен сюртеле, берерин баштаарга кем дьок.

Мундый дьашту балдарга дьаан улустын курсагын берерге кем дьок по?—деп энелер ас сураган эмес. Дьаан улуска дьазаган мюнди мырчла, лавровый дьалбыракла дьазабаган болзо, дьаны продуктанан эткен болзо бу учуралда балага берерге кем дьок. Мюнди койдын ла чочконун эдине кайнаткан болзо, оны балага берерге дьарабас.

Кайнадала дьакшы дьазап былчып салган картошконы балага берерге кем дьок, каарганын берерге дьарабас. 1 дьылга дьетпеген балага, канайыпта салган болзо, этти берерге дьарабас. Бир дьашту болгоннын кийнинде—котлет эделе берерге кем дьок. Оны огоош эдип керткен эттен белетейле, кайнадып салар керек. Мундый кайнадып салган котлетти, дьакшы пере-

варивать эдип турганын бала кёргюспейинче ас бербее керек. Бир, дьаш ёткённин сонында каарган этти берерин баштаарга кем дьок. Каарган бастыра немелер кайнаткан немелерден уур перевариваться эдилип турарын ундубас керек.

5 айга дьетиере баланы сутказына 6 эмезе 7 катап курсактар, 5 айдан бир дьылга дьетиере сутказына 5 катап, дьартагажын 4 частын бажында азыраар. Баштапкы катап берер курсагынын кеми баланын бескезине ле курсакчылына кёрё дьюзю башка болуп дьат. 5 айлу бала 1 катап эмерде 1 стаканга дьуук сют база онын юстине каша дьип дьат деп бодоштырып айдарга кем дьок, кашанын арбыны бир эмештен стаканга дьейип дьат. Онон ары десе сют берери кёптёбей ёскё курсактар берери кёптёп, сют берери бир эмештен астап дьат, бир стакан кашаны эмезе ёскё дё курсакты бала дьип ийип те турза, баланы эмчекле азыраарга кичеенип турар керек. Баланы беш катап азыраза онын 2—3 катап азыраганын 300 граммнан (1¹/₂ стаканнан) дьиир эмезе ичер, онон ары азыраза 200 граммнан (1 стаканнан) дьиир деп бодоштырып айдарга кем дьок.

Баланын курсагына дьаныла терген дьиилектердин ле ягодканын дьуктарын кожоры сюрекей дьакшы болуп дьат. Эмчектин сюдин дьеткилинче эмип турган бала, 3—4 айдан эрте дьуук керексией дьат. 3—4 айдан ала эмчинин дьакылтазыла оморды берерин баштаар керек. Берерин мунайда баштаар:

6	кюнге	кюнине	5	тамчынан	1	катап	
6	"	"	5	"	2	"	
6	"	"	10	"	2	"	
6	"	"	20	"	2	"	
6	"	"	40	"	2	"	
6	"	"	чайдын колбагына 3 калбан			2	катап
6	"	"	"	"	4	" 2 "	
6	"	"	"	"	5	" 2 "	
6	"	"	"	"	6	" 2 "	

Дьулукты кюнюн сайын дьанынан белетеп оны соок дьерге корулаар керек.

Дьулукты белетеерге талдап салган, ару, быжып калган ягодканыла дьиилекти алып дьат. Оморды озо баштап, кисель эдерде дьунган чылап дьакшы дьазап дьунала, онын кийинде дьугын анылу машинала эмезе табакка салала калбакла былчыйла, бёс ёткюре шююр керек. Оны лююйтен бёсти, табакты, калбакты озолодо кайнадып салар керек. Ончозын сабындап дьунуу салган колло эдер керек. Ончозынан артыгы кара дьыдынаттын, малинанын (уй дьиилектин) апельсиньвин, лимоньын, мандариньын дьугы болуп дьат. Дьаны курсакты ла дьукты берер

тушта, оны бала кандый переваривать эдип турганын, база огыры, газтар, ичи оорыры, чычкактаары болбозын деп кёрюп турар керек.

Баланы азыраар тушта 8 айга дьетире кажыла азыраарда энези баланы эмчектеп турар. Эртен тура ла тюнге ол дьанысла эмчек эмер, арткан ючюзин десе озо баштап мунын алдында кёрюзилген курсактарды дьири, онын кийнинде эмчек эмер.

9 айлу болзо эмчекле дьюкле 3 катап эмчектезе кем дьок, 10 айлу болзо эртен тура ла энирде (2 катап), 11 айлу болзо дьанысла энирде эмчектезе кем дьок. 12 айлу болгоннын сонында эмчекле азыраарын токтодып салар керек.

Учураганла юй улустар мунайып узак эмчектеп болбос. Ол тушта эмчектин сюдинин ордына уйдын сюдин берер керек (ол керегинде колыштырган ла искусственный азыраары керегинде разделден кёр), озо баштап отвар ла сахардын кожынтызын берер, онын кийнинде уйдын сюдин берер.

Эмчектин сюдиндий сютти бала ас алып, ёскё курсакты кёп алып дьат, онын учун онын испражнениязи кубулуп дьат. Ол астап, катуланып, ёни тамла карара берер. Энези кеминен ажыра уйдын сюдин кёп берип турган болзо, испражнениязы сарылтым боро, кажы бирде ак ёндю болуп, сюрекей ныкта ла кургак болуп дьат. Энези балазынын боогын адьяарып, адьыктап, онын качествозы керегинде врачка айдып турар керек.

Баланы дьанысла азыраар эмес, дье сугарыпта турар. Эмчектин ле уйдын сюдин суузын деп бодобос керек. Суузын—ол кайнадып салган сахары дьок суу. Азыраарынын ортолорында балага сууны ичерге калбакла берип турар керек, 6—7 айдын кийнинде аяктан ичерге берер керек. Дьылдын изю ле дьылу ёйлёринде балдар оны ачаптып ичер, дьылдын соок ёйлёринде онойып ок кююнзеп ичер. Эмчинин кёрюскениле сахарлу сууны, чий дьуук кошкон сууны, чайды сюттю берерге кем дьок.

Изю ёйдё бала курсакты коомой дьиц, соок тушта дьиген немезин дьиц болбой турар. Бу керегинде энези аланзыбас керек. Баланы дьиирге албадабас керек. Бу учуралдарда ылам сайын ичерге суузын берип турар керек. Чычкаакты предупредить эдерге изю ёйдё балага суузын берери кыялтазы дьок керектю.

Кадык бала курсак дьиир кююни келбей турганынан алдырышпас. Эмчек бала курсактан мойножып турган болзо, ол, эмезе оору, эмезе эжиге юретпей дьастыра воспитывать эткен эмезе дьастыра курсактанып турган.

Бала ёзюп бескези ёрё кёдюрилип турган болзо, омок, чыйрак болзо, дье дьеткилинче курсак дьибей турган болзо, онон коркып кувукпас керек: дье кезик балдар кёп курсак дьибей де сюрекей дьакшы ёзюп дьат. Баланын курсакчылы токтоп

турза, эмчиге айдып, онын шылтагын дьартап, оны дьоголтор керек.

Балдарга аракыны, сыраны, наливканы, квасты, фрутовый сууны, мороженыйды, шокаладты, конфетти, оной до ёскё тату немелер ле сдобыны, селетканы (тузаган балыкты), колбасаны ла оной до ёскё дьийтен курсактарды берерге дьарабас. Дьаан улус мундый дьюзюн-дьююр „локомствала“ баланы баштактадырар деп бодогылап дьат, чындап алар болзо, дьаан дьаманын дьетирип дьат, мундый „баштактардан“ улам балдар дьаан оорыгылап, кажы бирде ёлюмдик те ооруларла оорыгылап дьат.

в) Колыштырган курсактарла азыраары

Качан энезінде эмчектин сюди дьеткил эмес болзо, кажы бирде уйдын сюдиле азырайтан ёйиве дьетпей де уйдын сюдиле азыраарын баштаарга келижип дьат. Кандыйда эне болзо, специалисттердин дьёби дьокко колыштырган курсакла бойы билинип дьенил санаала азыраарга дьарабас. Канчала кирези орой баштаза, анча кирези балага дьенил болор. Колыштырган курсакты берерин 3 ай ёткёнчё баштабаза дьакшы болор эди.

Энезінде сют дьеткил эмес болзо, дье ол баланы частарла азырап турган болзо, качан бала эмчекти, эмезе ого эмчектин сюди канчыян дьетпес, анча кирени уйдын сюдинен кожуп берерге керек. Баланы эмчектеер ёйлёрдин ортозында, энези юйде дьок болуп турар, юзюк ёй бар болзо, ол ёйдё балага тойо дьиирге кожынты немелер канчыян керек, анчыянды берер. Эмчек эмерия бала таштабазын деп, искусственный кожынтыны калбакла берер.

Кадык баланы ёскюрип аларга, эмчегинин безинде канчыян сют бар, оны ончозын калганчы тамчызына дьетиере ого берерин энези ундыбас керек.

г) Искусственный азыраары

Качан энези ёлзё, эмезе дьаан оору болзо, эмезе онын сюди арте соолгон болзо, искусственный, дьартагажын энези ёлзё, онойып азыраары каа-дьаала сюрекей ас учуралдарда келижип дьат.

Искусственный азыраары—уур керек. Ол, анылу кату ээжилерди сыранайла чип-чике бюдюрерин керексинип дьат. Искусственный азырап турган балдар ылам сайын тырыктаарылатын' ооруп, ооруны коомой кёдюрип дьадылар, олардо ылам сайын рахит ёзюп дьат.

Искусственный дыкшы азыраарга керектюзи:

- 1) Сюттин' кожылтазына (молочный смеске) керектю продук-таларды ла дыкшы, уйдан' дыан'ы сааган сюдин алары;
- 2) Сюттен' кожынтыны чике белетеери;
- 3) Эмчинин' кёргюскенинен' кёпти бербези;
- 4) Сюрекей ару-чекти бюдюрери;
- 5) Витаминды (дыуктарды, балыктын юзин ле витамин бар ёскё дё веществолорды) берерин ёйинде баштаары;
- 6) Ару кейле тыныда тузаланары.

Дыкшы сютти энези таап алза, керектю питательный кожыл-таны, бойнда белетеер. Белетеп салган питательный кожын-тыны балдардын консультациязынан салып алары энезине эптю де, дьенил де. Сюттин бу кожынтыларын энезине эптю болзын деп, база балдарга тузалу болзын деп, эмчинин шинжююзиле сыранай дыкшы продуктадан сюттин кухняларында белетеп дыат.

Искусственный питательный кожынтыны мунын алдындагы айдылганы чылап кожыштырып азыраар тушта берер. Баш-тапкы айда рисовый отварла сахар кожуп тал ортого астадып салган сют берип дыат.

Экинчи айдан ала—сюттин 2/3 ле рисовый отвардын 1/3 ко-жынтызын берер.

7 айдан ала—сюттин бойын берер.

Сутказына 7 катаптан кёп эмес азыраар керек (6 катап азы-раары артык). Баштапла эртен тура 6 часта азыраар, 2-чи—9¹/₂ ч., 3-чи 1 часта тюште, 4-чи—4¹/₂ ч., 5-чи 8 ч. энирде, 6-чи—11¹/₂ ч. энирде. Онын кийинде 6 час эртен турага дьетири азырабас.

1 катап берер кожынтынын арбыны башка-башка айларда башка-башка. Эмчи канчыянды балага берер деп айдар, ан-чыянды берери ончозынан артык. Эмчинен дьеп алар арга дыок болзо, мундый цифралар ла бодоштырып тузаланарга кем дыок.

1. литрга кожунтынын составы: 500 г. сют, 500 г. рисовый отвар 5 проц. 5 г. сахар. 1 айга дьеткен баланы, бир катап азыраарга, бу кожунтынын 80—100 граммын берер керек.

1 айдын кийинде 1 литрге кожунтынын составы: 650 г. сют, 350 г. рисовый отвар 3 проц. 80 г. сахар.

1 а з ы р а а р ы н а

Дыажы	1 ден	2 айга	дьетири	болзо	100	г.
"	2	"	3	"	"	120 "
"	3	"	4	"	"	150 "
"	4	"	5	"	"	150 "
"	3	"	6	"	"	180 "

Кожунтынын' кеми онон ары кёптёбёй дыат, ненин' учун

десе, 5 айдан ала эмчек баланы азыраган чылап, курсактар берип дьат.

Искусственный азыраар тушта дьукты экинчи айдын башталганынан ала берерин баштаар керек, балыктын юзин—онойып ок бу ёйдён ала берер керек. Эмчинин кёргюзюзи дьок болзо, балыктын юзин сюрекей адьаарынып, онын доказын бир эмештен кёптёдип берер керек. Баштапкы юч кюнге 1 тамчынан кюние эки катап берер (балыктын юзин курсактанардан озоберип дьат). Онын кийинде, 3 кюнге, 2 тамчынан кюниеде 2 катап берер. Онын кийиндеги 3 кюнде 4 тамчынан кюние 2 катап берер. Онын кийиндеги юч кюнге 8 тамчынан кюние 2 катап база юч кюнге 16 тамчынан, база юч кюнге 32 тамчынан. учындала кюниеде эки катап чайдын калбагына 1 калбакты берер. Кузуп, чычкактап турган болбозын база курсакчылы дьогуп турган болбозын деп кёрюп турар. Кандый—бир неме бар болзо, балыктын юзин берерин кезик ёйгё токтодор эмесе астан берер.

Балдарда рахит бар деп дьарталза, юч айдын кийинде кюниеде кажы бирде 3 калбактан да берерге кем дьок. Дье ончозынан артыгы эмчиден сурап угары. Мундый условиялар тушта балыктын юзин дьайгыда да берерге кем дьок: огош порциялар садып алар, балыктын юзин соокко тудар.

Курсакты консультациядан алар аргазы энезинде дьок болзо, ол кожултаны бойы белетеер. Сютти алганла бойынча разводит база стрерилизовать эдер. Онын учун бу ёйгё дьетире рисовый отварды белетеп койгон, бастыра посудаларды ару эдип дьунуп койгон, болор керек. Дьаан эмес бутылкага азыраарына керектю кожултаны тургузала белетеп алары сюрекей эптю; кожултаны балага канча катап берерге керек, анчыанды белетеп салган болор керек. Ичкири 180—200 г. специальный бутылкалар бар бөлуп дьат. Бутылканы ару эдип дьунала арчып салган болор керек; онойып дьунарга специальный ершиктер тuzаланып дьат.

Ристин, сулаын ла перловый кёчёлёрдён отварды белетее-ри: кастрюльга 2 стакан сууны урала, чайдын калбагына 2 толтыра калбак ристи салала 1 частын туркунына кайнадар; онын кийинде кайнадып салган чибирек ёткюре шююзе—1 стакан отвар болор керек; стаканнан болзо, 1 стаканга дьетире—кайнаткан суу кожор, стаканнан кёпти белетеп аларга керек болзо, суу ла ристин кемин келиштире кёптёдип дьат.

Ару посудага канча кирези сют керек, ол сютти, рисовый отварды ла сахарды колуптырала бир азыраарга балага канчан керек, анчыанды кажыла бутылкага уруп дьат. Сют ле рисовый отварды кемдьюлю шил стаканла эмесе мензуркала кем-

дьяирге эптү де, чике де кемдбилер, отвар эдетен сахар ларисти веске бар болзо вескеге чике кемдип дьат.

Чайдын стаканына 1 стакан сууны 800 г. деп бодоштыра бо-доор керек.

Столовыйдын калбагына 1 калбак сахар эмезе рис 1 г. тартар.

Чайдын калбагына 1 калбак сахар эмезе рис 4 г. тартар. Бутылканы бёклё эмезе ватный шарикле тыгыш эмес эдип бектёйлё кастрюльга тургузар, кастрюльдын тюбине ару чибиректи салала кажыла бутылкаларды бой—бойларына согылышпазын деп ол чибирекле оороп салар. Онын кийнинде бутылкадагы сюттин кемине дьетире дьылу сууны кастрюльга уралаотко азар. Кастрюльдагы сууны кайнаарына дьетирип дьат. 5—10 минут кирези кайнадала, онын кийнинде кастрюльды оттон чыгарала изю сууны араайынан соок суула солуп дьат. Бу ёйдё бёкшил дьаар тыгыда тебилип дьат. Качан бутылкадагы сют соогондо, оморды соокко тургузар (ледникке, домашний ледникке, суузын дьаантайын солуп турар кастрюльга, кышкыда кёзинектин алдына ла онон до ары). Качан баланы азыраар ёй дьетсе, бир бутылканы алала сюди дьылызын деп дьылу сууга тургузар, онын кийнинде бёгин чупчыйла мойнына резиновый соскокийдиреле балага эмерге берер. Изю сют бололо бала ёртёлбёзин база соок сют берилбёзин деп, бутылканын дьылузын дьаакка эмезе кёстин чыкчыдына дьаба тудуп билер. Дьаакка эмезе чыкпытка дьылу дьакшынак билдирип турган болзо, ол тушта сют келижер. Дьылыдып турарда, бастыра сют дьылызын деп, бутылканы дьайкап турар керек.

Баланын эметен резиновый соскозы дьаны болзо, сабындап дьунала катап кайнадар керек. Кызыдып койгон ийненин болужыла ого юйт юйтеер керек. Эмискенле сайын эмискеннин кийнинде оны ичи тыштыла дьакшы дьазап дьунала, кайнаткан суула сыбыра агызала, база катап азыраарына дьетире, ару эдип дьунуп салган блюдцала какпак салган, ару эдип дьунуп салган стаканга эмезе аякка корулаар. Кажыла азыраардын алдында сосконы кайнаткан суула сыбыра агызар. Баланы бутылкадан азыраар тушта (энези эмезе ёскё кижиге) баланы бойынын тизезине алала, оозыла сосконы араайынан чеберлеп сугала, бала канайда эмип турганын кёрюп отурар керек. Бала сюрекей тюрген эмип турар эдип берерге дьарабас. Тюрген ууртаганда сют коомой перевариваться эдилип, кажы бирде кускузы келерин, чыккаактаарын ла ич оорыдарын баштадып дьат.

Онын учув, эскизинин юйди сюрекей дьаан болзо, оны дьаны сосколо солуур керек.

Кандый—бир немеден улам бала сюрекей араай эмезе, сют соой берер, оны ойто катап дьылыдар керек. Бутылкада болгонын бала юзе эмип болбогов болзо, ол арткан сют база катап баланы азыраарга дьарабас.

Бутылкадагы кожунтыны бистин чийгенибис аайынча энези дьакшы дьазап стерилизовать эдип болбозо, бирде ёскё неме кайнатпай турган башка, ару, юсти какпакту кастрюльга кожунтыны кайнадар. Кайнадарын 5—10 минутка кайнадар керек. Онын кийинде бутылка чылап ок кастрюльды соодоло, соокко тургузар. Качан баланы азыраар ёй дьедип келзе, ару дьаан калбакты алала, кайнаткан суула оны дьунала, кастрюльдагы кожунтыны арайынан эмеш былгайла, кайнаткан суула дьунала, арчыйла ажындыра белетеп салган бутулкага, керек болуп турган кожунтыны ёйлёп уруп алар. Кожунтылу кастрюльды соокко до дьаантайын бёктю тудар керек.

Рисовый отварла уйдын сюдинин кёргюзилген кожунтызын бала дьаантайынла дьеткил дьакшы переваривать эдер эмес. Кажы—бирде тырыктаары да болуп дьат. Ол тушта ристи суланын кёчёзиле солуурга кем дьок. Дьанысла анылу кандый—бир кожунты эмезе кожунтылардын комбинациязы (кожунтызы) дьакшы результат берип турганы ас болуп турган эмес, онын учун мундый учуралдарда эмчиле эрмектежер керек.

Уйдын сюдиле азыраганда баланын испражнениязы бачыгы ак сары ёндю, эмеш кою, дьыдыган неме ошкош дьытту болуп дьат. Уйдын сюди коомой келижип турза, бок ак боро ёндю сюрекей суюк боло берер: балада, эмчинин айтканыла диэтаны кубултарыла действовать эдер тырык боло берип дьат.

Каша, кисель, пюре ле оной до арыгызын чылап искусственный азыраар тушта, естественный азыраар туштагызына кёрё юстине берер курсакты 1 ай эрте баштаар керек.

Баланы чике азыраарга, мирдин кандый—бир ороондогызынан юй кижиге Советский Союзта иштеп алган зароботказын артырып бала тапканнын кийинде отпуска (амырылта) берери, бала тапканынын кийинде юй кижиге дьакшы тенкип аларына база баланы сыранайла дьакшы адьарып дьакшы дьазап азыраарына арга берип дьат. Эмчек балалу юй кижиге отпусканын кийинде дьенилте алып дьат. Оны балазын айлына барып эмчектеерге эмезе предприятияге эмчектеерге божодып дьат. Эмчек балазы 9 айга дьетпеген юй кижини уур иштен ле тюндеги сменадан божодып дьат.

Консультация тужунда юристен эмезе бойынын месткомынын социально-бытовой секторы тужунда кажыла юй кижиге бойынын правозы (юни) керегинде дьакшы дьазап билип алар

учурлу, эмчек балалу кижинин правозын кем-кем бузуп турза болуш сурап ого барар керек.

IV.

Бала чыгардан ла ала дьюзюн-дьююр кёп кыймыктар эдип дьат, ол кыймыктардын ортозынан, энези база айландыра дьаткан бастыра улустар сююнчилю керёр анылу кыймыкты, бала араайынан эдип дьат. Башка башка балдардын дьюзюн-дьююрленип кыймыктанары дьаантайынла тюней дьаштардын ичинде болор эмес, дье бодоштырып мунайда айдарга кем дьок:

1 ай болгон бала кюлюмзиренип турар, $2\frac{1}{2}$ ай болзо, бажын ёндёйтип турар,

$1\frac{1}{2}$ ай болзо, бажын ёндёйтип турар,

2—3 ай болзо, качан овы ёрё кёдюрге, бажын мылдьындатпай тудуп турар,

4 ай болзо, алдында илип салган ойындарды колыла ала кой-ып, будыла ийдип турар,

5 ай болзо, кёнкёрё, чалкойто дьадып турар,

5—6 ай болзо, отуарын балптаар,

6—7 ай болзо бек отуар,

8-тен 9 айга дьетсе, орыннын кырынан тудунып бут бажына туруп турарына юренип турар.

9 ай болзо, бут бажына турар,

10 ай болзо, алтап турар,

11-12 ай болзо, орыннын кырынан тудунып коштой базып турар,

12 ай эмезе 1 дьыл 1 ай болзо, алдынан бойы базарына юренип турар.

1 дьыл 2 ай болзо, алдынан бойы база берер.

Баланын кыймыктанарынын ёзюмине ада—эвелер дьемежиш турар керек. Кажы бирде баланы колго узак эмес алала, оны ары бейин бир келтегейинен база бир келтегейине, арказына, кёнкёрё дьатыргызып турар керек, 3 ай болгоннын кийнинде баланын дьанынан ырабай кандый бир эби дьок кыймык эдип ийбезин деп керюп тура, кюнине 3 катап 1 минутка кёнкёрё дьатыргызып турар керек. Бала бойын дьакшы деп билинип турган болзо, ёйди бир эмештен кожор.

Ого орынды дьадарга ла кыймыктанарга дьайчм эдип, берер керек. Онын орды ого арга дьок кичинек болуп турган болзо, оны дьаан орынга, столго эмезе ару эдип дьунып салган полго клеенкала дьаап салган ару дьуурканды дьаяла, огодосаларга кем дьок. Баланы дьыгылбас эдип кажындада салза онызы кем дьок.

Баланын ойнойтон ойындарын туткадый, тийгедий, чачкадый тоголоктодый эдип 3 айдан ала алдына илип берер керек, качан ол тын кыймыктанар болуп келзе, ойноор немелерди онын дьянына салып берер. Бу ойындар балага дьяманын дьетиргедий курч толыктарла кескедий кыйгактар дьок болор керек. Сюрекей дьякшы шарлар, мячиктер, капшырылбас тазычактар ла ошондо кеп ойындар бар.

Ойындарды сабындап кюннин сайын кыялтазы дьогынан дьунуп турар керек.

Дьундар ла кылдар уштуп эмезе дьулып алгадый, эмезе бестин ёнин, чаазын ла ошон до ёскёлөрин юзип алгадый, бойнын колы будын кыйгадый ойындар коомой ойындар. Коронду будукла будуган ойындар база дьяман.

Ойындарды кююине тийбезин деп оморды солуп турар керек.

Ойындар ла нениде эдип билбес кёжюниле ас кыймыктанып турар бала бар болуп дьат. Муны канайда ойнойтонын энези кёргюзип берер керек.

Качан эне бир эмеш ёйгё бойы ойынга кирижерде тузалу, темдектезе, энеден балага дьетире ойто шар тоголодоры. Бала воспитывать эдип турган эне эмезе ёскё кижиде, балала дьяантайын ойноп, тудуш ла оны кандый бир немеге ойнодып, кол бажына тудары, каткыртары база дьюзюн-дьююрленип кёргюзер фокустарга юредери сюрекей коомой.

Эмчек баланы алып дьадарга манзаарыбай, кыйгырбай, калырабай, тын куучындабай алып дьадар керек.

Качан бала орыннын кырынан тудунуп бут бажына турар болуп келерде, орыннын тюбин фонерле эмезе дьостон до доскондон дьазап структура эткен тюпле тюптезе тузалу. Качан бала ойгу тушта, орыннын тёжөгин чупчыйла тюбине клеенка дьайар: ондый тыгыш тюпке балага базып юренерге эптю.

Балага кыймыктанатан дьерди полдо эдип салган болзо, кандый бир кату курч немеге дьыгылала согылбазын эмезе ол кыйдырбазын деп ол немени айландыра чедендеп салган болор керек.

V. Эмчек балдардын оорырын (профилактиказын) предупредить эдери

1. Оорырынын профилактиказында эмчектеп азыраынын значениези

Эне, баланы бойынын эмчегинин сюдиле азыраганыла, ол оны бек, чыдамалду, дьюзюн-башка ооруларга ас алдыртып турар эдип дьат.

Дьайгыда балдардын чычкагынан, эмчекле азырадып турган

балдар ас ооругылап ла каа—дъаа ёлгилеп дьат. Эненин сюдинин ордына уйдын сюдиле азыранып турган балдар улам сайын ооргылап, оlorдын кёбизи дъайгы чычкактардан ёлгюлеп дьат. Онын учун энези эмчек баланы ёйи дьеткелекте, анчадала дъайгыда эмчектен айрыбас керек. Эмчек бала энезинен кору вещество алып турган учун, баштапкы айларда тифтерие ле каа-дъаа ооруп, дье кёрлө сыранай да оорубай дьат.

Грибтен ооруп турган эмчек балдар, ёкпёнин оорузынан каа-дъаа ооруп, оны дьенил ёткюрип дьат. Эмчек эмип турган кёрлө дьугушталган балдар, уйдын сюдиле азырап турган балдардан дьенил ёткюрип дьат. Айдарда эмчектин сюди баланы дьугушту кезим оорулардын уур ёдёринен корулап турганы дьарт.

Дьюрюминин балдар, эмчек эмип турган болзо, оны дьенил ёткюрип дьат.

Рахит (эмезе английский оору)—баланын дьеткерлю оорузы. Рахиттен бала кючи дьок болуп, онын тизези койкыйып, тежи чичкерип, бажыла ичи ёйинен ёткюре ёзюп, ол отураарын орой баштап, тизи орой чыгып, кажы бирде ол бастыра дьюрюмине кючи дьок болуп артып дьат.

Дьастыра кичегенинен' ле искусственный азыраганынан' рахит сюрекей уур болор.

Эмчектин сюдиле дьакшы кичеегени (ару тудары, узак ёйгё амырары, балыктын юзиле бир кезек эмдеери) рахитле удуралъенижип, ол эмдееринин средствозы болуп дьат.

2. Оорунын профилактиказында прививкалардын значениези

Балдар натуральный осполо оорубазын деп, оспо саларын тузаланып туратаны удаган.

Кажыла 2—3 ай болгон балага оспонон корулайтаны керек. Салдыртканын бирде коркор неме дьок, 3—4 кюннин бажында прививка эткен дьер кызарып болчойо берер, онын ёзёги иринтиир, кажы бирде бала чёрчөктөп онын температуразы бийиктеер, бу 4—5 кюнге болор, ол тужунда бала кадык тужундагызынан кичинек башкаланбас, ириннен табылган как 14 кюннин кийнинде дьылыып калар. Баланы прививкадан озо дьунала ару кийим кийдирер керек. Прививканын кийнинде баланы сюрекей ару тудар керек. Оспо салып койгон баланы кезик кёп энелер дьунарынан коркугылап дьат, дье оlor оны ару чек тударын бактаганынын кийнинде оны дьунарын база бастыра эдинин бёлюктерин дьунарын лаптап кёрюп турар учурлу.

Оспо салган колды бирде немеле танбас керек. Сюрекей удабай кофточказыла чамчазын улам сайын селип турар ке-

рек. Изю утюкла оморды кыялтазы дьок гладитьтап турар керек.

6 ай болгон кийинде дифтериеле удур тартыжсатан прививканы эдиц дьат. Бу прививкаларды 2 ол эмезе 3 катап салып дьат. Омордо бирде дьеткер дьок, тифтериеле оорурун предупредить эдиц дьат. Кем ооруза, ол тушта оору дьенил ёдёр. Ада эмези срогын ёткюрбей врачты айбылап, бу прививканы балага салдырар керек.

Туберкулезло удур дьенижетен прививка база бар, оны энеден чыканынын баштапкы кюнине бала табар тураларда салып дьат. Эм тургуза бу мера городтордо ёдюп дьат, технический кюч чакту учун, бастыра городтордо текши ётпей дьат.

Бу прививканы тамчы аясту эдиц эвенин сюдиле кожо берип дьат. Ондо бирде дьеткер дьок. Эмчек ёйлёрдин сондоп калган ёйлёринде оны этпей дьат.

Прививка этирбеген балдардан прививка этирген балдар туберкулез ло каа-дъаа ооруп, дьенил бюджетю ёткюрип дьат.

Кёр оору, эмчек балдарга дьеткерлю, эмчек бала 3 айдан ёткёя бололо, кёр оорулу балага туштаза онойдо оорый берер. Онын учун кажыла ада, кажыла эне, бала кёр оорулу балага туштаза кыялтазы дьогунан предохранительный прививка этиртер керек. Бу прививканы эдерге дьаан улустын каны керек, айдарда бойынын балазын уур оорудан коруп аларга кемнинде адазы, кемнинде эмези бойынын канын береринен мойношпозы дьарт.

Качан бала кёрлө дьугушталар тушта, бу прививканы кажыла катап кыялтазы дьоктон эдерге келижип дьат. Прививканын кийинде бала сыранай оорубас эмезе дьенил оорыыр.

3. Балдардын дьайгы чычкаактаарынын профилактиказы

Дьайгы чычкактарла удур дьенижер предохранительный (корулаар) прививкалар эм тургуза эмчек балдарда ас действительный. Онын учун оморды предупредить эдерге анчадала эмчинин айткая бастыра дьакылталарын дьакшы дьазап бюджетерге керек. Бала городтордо дьадып турган болзо, деревнеде де дьадып турган болзо, мундый немелерди ёткюрер:

1) Эмчекле азыраарын, 2) чын азыраарын, 3) дьадынында ару тудынарын, дьадар дьерин, кийимин, немелерин ле омон до ёскёзин) 4) прогулканы, 5) кюннин изилеринен чеберлеери, 6) температуразы комнатанын температуразындый, кайнаткан сууны ылам сайын берип турары, 7) кюнюн сайын суула сыбыра уруп турары, 8) кюн кандыйда болзо кюнюн сайын балала прогулка эдерин, 9) дьайгы чычкаак оору баладан баланы кору-

лаары, 10) чымылдан баланы корулаарын бюдюрзе, балдарды дьайгы чычкагыла дьенижер тес задачаны бюдургени.

Баланын дьанына чымыл дьуутпазына кажыла эне, кажыла ада дьединер керек. Чымыл курсақты быдартыдып дьа онон улам ол юрелип баланын су-кадыгына дьеткерлю болу дьат. Балдардын дьайгы чычкаагынын дьуугужын чымыл бала га экелип дьат. Онын учун, дьайгыда, чыккактар ла чымы дар кеп тушта, баланын ордын марлевый кёжөгөлө бийик эд туй кёжөгөлөөр керек, кёзинеке чымыл кирбес сетка тургуза керек. Дьадып турган турадагы чымылдарды дьапшынчаак чаа зынла, чымыл тудачыла, чымылбиткала дьоголтор керек. Анча дала айылдын иргезин, улицаны, чептин ле сюренин кайыр чагын чымыл кирип ёскөдий этпес керек.

4. Грипптин профилактиказы

Грипп—сюрекей таркаган оору, гриппле оорыгылаар тушта сюрекей кеп тоолу балдар ла дьаан улустар оорыгылап дьат. Эмчек балдар ла дьаны чыккан балдар гриппле оорыглап, к ажы бирде сюрекей тыныда оорыгылап дьат.

Грипптен коруланарга дьаткан дьерин бастыразын ару туду оны кюнине бир-канча катап кейге соктырар керек; кандыйд кюн болзо прогулкага дьюрерге баланы юредер керек—ол гриппле тюрген дьуугушталбас эдип кызылып дьат. Онон балка грипп оорулу кижиге баланы тутурып, оныла куучындаштыр бас керек. Баланы кичееп турган кижиге грипп оорулу болзо баланы алар тушта тудушла тумчугына ла оозына маска кийер керек. Бу маска оору кижинин тумчыгы оозынан чыгып турган грипптин дьуугужы бар чилекейдин эмезе чимирикти тамчыларын бектеп дьат. Анчадала, эмчек балалу эне грипп оору болзо, баланы эмчектеп оны тудып турар тушта, тудушла маска кийип эмезе тумчыгы оозын танынып алар керек (13 дьур). Грипп оорулу эне, кадык эненен колун артык дьунар керек. Тумчык ла ооско масканы, бязьтан эмезе марлядан эдип дьа Олорды тоозы дьок кеп эдип алар керек. Кажыла кюн из утюгла гладитьтап салган ару масканы кийер керек.

БАЖАЛЫКТАРЫ

Стр.

Кире сёс	3
Эмчек баланы чике кичеерге белетеп алар керек	4
Эмчек баланы канайып ару чек тулар	8
II. Эмчек баланы курсактаары	13
а) Эмчекле азыраары	13
б) Эмчекле юзери берер курсактар	19
в) Колыштырган курсактарла азыраары	24
г) Искусственный азыраары	24
V	29
Эмчек балдардын оорурын (профилактиказын) предупредить эдери.	30
1. Оорырынын профилактиказында эмчектеп азыраарынын значениези.	30
2. Оорырынын профилактиказында прививкалардын значениези .	31
3. Балдардын дыйгы чычкактарынын профилактиказы	32
4. Грипптин профилактиказы	33

ответ. редактор перевода *Г. Максимов.*

Технич. редактор *А. Хахолин.*

Корректор *А. Борбуев.*

Сдано в набор 4 августа 1940 г. Подписано в печать 14 августа 1940 г. Уполномоч. облита № В-210. Тираж 3000 экз. Формат 60×92¹/₁₆. Объем 2,25 п. л. 44000 тыс. зн. в 1 печ. л. Заказ 1029.

Баазы 75 акча
Цена 75 коп.

4816-

Доктор Н. Ф. АЛЬТГАУЗЕН

Уход за грудным ребенком

На ойротском языке